

Σύστημα στρατηγικών ονοματοθεσίας και κοινωνικός μετασχηματισμός: Η περίπτωση της Μακεδονίας

Αντώνης Γεωργούλας*

Προς την υπέρβαση της αντίθεσης «παραδοσιακό»-«σύγχρονο»

Α. Η αποδοχή ως αξίωμα της κοινωνικής εξέλιξης ή ανάπτυξης του μονοπροσδιοριστικού ρόλου είτε της πρότασης σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος παράγει κοινωνία μετασχηματίζοντας την φύση¹, είτε αυτής σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος παράγοντας αξιολογικό σύστημα παράγει κοινωνία² αποτρέπει την ερευνητική προσοχή από τον εντοπισμό των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στην υλικότητα και την ιδεολογία. Κατά τον ίδιο τρόπο, η μεθοδολογική ιδεοτυπική αντίθεση ανάμεσα στο «παραδοσιακό» και στο «σύγχρονο», ακόμα και στην πρόσφατη παραλλαγή που παρουσιάζεται από τον J. Habermas (μυθική ή μεταφυσικο-θρησκευτική σκέψη εναντίον της ορθολογικής)³, αδυνατεί να συνεισφέρει στον εντοπισμό των δυναμικών εξέλιξης, ανάπτυξης και μετασχηματισμού των κοινωνιών.

Ανάμεσα βέβαια στις δύο ακραίες θέσεις υπάρχει πληθώρα προσπαθειών θεωρητικών και μεθοδολογικών επανασυνθέσεων και προτάσεων. Όπως, για παράδειγμα λόγω σχετικής επικαιρό-

---

* Ειδικός επιστήμονας Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

τητας, αναγνωρίζοντας με τον J. Elster την θέση σύμφωνα με την οποία «η δομή και ο μετασχηματισμός όλων των κοινωνικών φαινομένων δύναται *in principio* να εξηγηθούν στο επίπεδο των ατόμων –ιδιότητές τους, στόχοι τους, ιδέες τους»⁴, είναι σαν να εμψυτεύουμε στο σύνολο του κοινωνικού κόσμου, άχρονα και εκτός πλαισίου συνθηκών, τα βλέμματα και τα σχήματα σκέψης αυτών που στο χώρο του καταμερισμού της εργασίας επαγγέλλονται τη συστηματικοποιημένη ερμηνεία των φαινομένων⁵. Όμως ανάμεσα στον αντικειμενιστικό σχολιασμό στατιστικών σειρών με στόχο την επεξήγηση της κοινωνικής εξέλιξης μέσω εναλλαγής τρόπων παραγωγής και στην φορμιστική ερμηνεία της αρχετυπικής επανάληψης ή ακόμα της ψυχολογικοποίησης και του άχρονου ωφελιμισμού που επιβάλλει κάθε μεθοδολογικός ατομισμός, θα μπορούσε να επαναδραστηριοποιηθεί η μεθοδολογική πρόταση του M. Mauss, σύμφωνα με την οποία κάθε αναπαράσταση οφείλει να αναχθεί σε ένα δομικό γεγονός, ένα δομικό γεγονός στο προηγούμενό του και μια αναπαράσταση σε μία άλλη αναπαράσταση⁶.

Ο J. Habermas⁷ για να ορίσει την «σύγχρονη σκέψη» καταφεύγει στις θεωρούμενες ως αντίθετές της, «μυθική» και «μεταφυσικο-θρησκευτική σκέψη». Στο σημείο αυτό θάπρεπε να τονιστεί ότι δεν υπάρχει ουσιαστική διαφοροποίηση ούτε από το σχήμα του Comte, ούτε και από τα αντιθετικά σχήματα των «πατέρων θεμελιωτών» της Κοινωνιολογίας. Όταν παραμένουμε στο επίπεδο της θεωρητικής κατασκευής των ιδεότυπων ή όταν περιοριζόμαστε στην μηχανιστική σύγκριση δύο ιδεότυπων, υπάρχει εγγενής αδυναμία περιγραφής των διαδικασιών μετάβασης από ένα τύπο κοινωνικής οργάνωσης (όπου αντιστοιχεί ο πρώτος ιδεότυπος) σε έναν άλλο τύπο κοινωνικής οργάνωσης (όπου αντιστοιχεί ο δεύτερος ιδεότυπος). Έτσι, για παράδειγμα, η μετάβαση από ένα «σύστημα σκέψης» σε ένα άλλο δεν είναι ανεξάρτητη από τον βαθμό τεχνολογικής ανάπτυξης της αντικειμενικοποίησης. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας της αντικειμενικοποίησης είναι αυτή που συνεπιφέρει την υπέρβαση ενός γενικού συστήματος αναφοράς (μύθος, θεολογία), συνεπιφέροντας ταυτόχρονα την ενοποίηση της σκέψης και του ατόμου, γιατί ακριβώς επιτρέπει τη σχάση του κεντρικού επικοινωνιακού-συνεκτικού πυρήνα, όπως και την αποσύνθεση του μονοπωλίου που του αντιστοιχεί και που επαγγέλεται την ενδιαμεσότητα του γενικού Λόγου με την κοινωνία⁸. Η σχάση ακριβώς του κεντρικού επικοινωνιακού-συνεκτικού πυρήνα επιτρέπει την σύσταση επιμέρους συστημάτων αναφοράς που αντιστοιχούν στα διάφορα νέα πεδία

που προκύπτουν από την ανάπτυξη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Κατ' επέκταση, θα ήταν ανθρωπολογικά ασύμβατη η θεώρηση ενός τρόπου σκέψης (αντιληπτικές δομές και στρατηγικές) που ερείδεται σε ένα γενικό πυρήνα αναφοράς και που κατευθύνει ένα σύνολο δράσεων ως ανορθολογικού από το ένα μέρος, και η θεώρηση ενός άλλου τρόπου σκέψης και δράσεων που αντιστοιχούν σε μία πολλαπλότητα πεδίων⁹ ως ορθολογικού.

Η μελέτη της διαδικασίας «συναινετικής-θεσμοποιημένης» διαφοροποίησης που προκύπτει από την σχάση του γενικού πυρήνα αναφοράς θα κατέδειχνε τις σχέσεις ανάμεσα στα δυο «συστήματα σκέψης» όπως επίσης θα κατέδειχνε και τις σχέσεις επενέργειας υλικότητας (το σύνολο των διαθέσιμων πόρων) και ιδεολογίας (το σύνολο των σημασιών και των αναπαραστάσεων που νομιμοποιούν τις διαδικασίες άνισου επιμερισμού και ιδιοποίησης των πόρων).

Β. Πριν περάσουμε στην διερεύνηση των σχέσεων υλικότητας και ιδεολογίας μέσα από τη μελέτη του συστήματος των σχέσεων συγγένειας και των ονοματοθετικών πρακτικών, είναι απαραίτητες μερικές γενικές διαπιστώσεις:

1. Η σχάση του γενικού πυρήνα αναφοράς στις χριστιανικές κοινωνίες, και ιδιαίτερα στην Ελλάδα, επέρχεται σχεδόν ταυτόχρονα με την σύσταση εθνικών χώρων. Πολλές αρμοδιότητες του παλαιού μονοπωλίου συμβολικής βίας (Εκκλησία) μεταφέρονται στο Κράτος.

2. Στα πλαίσια αυτών των εθνικών χώρων όπου το Κράτος εκτός από τη μονοπώληση της φυσικής βίας αρχίζει να αποκτά και το μονοπώλιο της συμβολικής, παρατηρείται η σύσταση νέων πεδίων (π.χ., επαγγελματικές ομαδοποιήσεις, επιστήμες, κ.λπ.) στα οποία αντιστοιχούν αυτά που συχνά θεωρούνται ως συστήματα ορθολογικής σκέψης και δράσεων¹⁰.

Το πέρασμα λοιπόν από το ένα «σύστημα σκέψης» (δηλαδή ένα σύστημα νοητικών και αντιληπτικών δομών) και κοινωνικής οργάνωσης (οικογένεια, οικονομία, πολιτική, βαθμός διαφοροποίησης) στο άλλο μπορεί να εξεταστεί κατά τη διάρκεια περιόδων πολιτικής σύστασης εθνικών χώρων, όπου παρατηρείται «μετατόπιση της σχέσης δύναμης» ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες ή τάξεις¹¹. Μέσα ακριβώς από τη μελέτη τέτοιων περιόδων θα μπορούσαν να αναφανούν οι σχέσεις συνέχειας ανάμεσα στα δύο «συστήματα σκέψης». Ειδικότερα, μέσα από τη μελέτη του συστήματος των πρακτικών και των στρατηγικών των φορέων θα μπορούσε να καταδειχτεί ότι το δεύτερο είναι προέ-

κτηση των λογικών που αναπτύχθηκαν στο πρώτο.

Εξωγενείς αναπαραστάσεις και ενδογενείς δυναμικές

Δύο Έλληνες επιστήμονες, που αντιπροσωπεύουν διαφορετικά ρεύματα σκέψης και διαφορετικά πεδία της κοινωνικής επιστήμης, αναφερόμενοι στην «Αργώ» του Γ. Θεοδοκά προχωρούν σε ερμηνείες του τρόπου σύστασης του πεδίου των κοινωνικών επιστημών ο πρώτος και του «χαρακτήρα των Ελλήνων» ο δεύτερος. Ο Κ. Βεργόπουλος θεωρεί τους διανοούμενους του μεσοπολέμου –τους παραγωγούς δηλαδή κοινωνικής γνώσης– ως «αργοναύτες που φεύγουν ασταμάτητα από τον χώρο της κοινωνίας σ' αναζήτηση μίας μυθικής ευτυχίας... ακόμα και αυτοί που υιοθέτησαν τα σοσιαλιστικά ιδανικά»¹². Το σύνδρομο των «Αργοναυτών» ενσωματώνεται από τον Α. Βακαλόπουλο σε μία μακροθεώρηση του Ελληνισμού, στηριγμένη σε μεγάλο βαθμό στα βλήματα των ευρωπαϊών περιηγητών, και είναι ακριβώς αυτό το σύνδρομο που κάνει τον Έλληνα «κινητικό, ανήσυχο, φιλοχρήματο, απείθαρχο, χωρίς συντονισμό και σύστημα»¹³. Εκείνο όμως που ξεχνούν να ερευνήσουν και οι δύο είναι τα συγκεκριμένα πλαίσια συνθηκών που επιτρέπουν την παραγωγή –ή καλύτερα εισαγωγή– ανεξάρτητων από την πραγματικότητα αναπαραστάσεων, όπως και το σύνολο των υλικών και συμβολικών πλεονεκτημάτων που απορρέουν από ένα τέτοιο τρόπο παραγωγής αναπαραστάσεων.

Ένα λοιπόν από τα προβλήματα της κοινωνικής επιστήμης στην Ελλάδα είναι ότι τα διάφορα πεδία της λειτουργούν με καθαρά «εισαγωγικές λογικές»¹⁴, επιχειρώντας να εντάξουν την πραγματικότητα, όταν βέβαια ξεφεύγουν από την στείρα εισαγωγή «θεωρίας» και τα «μετα-επιστημονικά» συμπληρήματα¹⁵ σε κάποια απερίσκεπτα υιοθετημένα σχήματα προσέγγισης ανάλυσης, επεξήγησης ή ερμηνείας. Αυτός ο τρόπος κεντρικής θέωσης έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή δημιουργία ερμηνευτικών «απωθημένων» τα οποία στην συνέχεια με όλη τη δύναμη του απωθημένου, συνεπιφέρουν μία αύξουσα ερμηνευτική ασυνταξία. Έτσι τα πεδία της κοινωνικής επιστήμης –και η κοινωνική επικοινωνία που έπεται του δεδομένου τρόπου παραγωγής κοινωνικής γνώσης– είναι έκθετα τόσο σε συμπληηματικές μακρο-ερμηνείες που απορρέουν από μία δεσμευμένα αξιολογική ανάγνωση της

Ιστορίας και χρησιμοποιούνται, στη συνέχεια, από ένα συντηρητικό πατερναλισμό και συχνά διαχεόμενο στον «εκσυγχρονισμό» πολιτικό λόγο, όσο και στις νοσταλγικές διαθέσεις επαναστήλωσης παλιών μονοπωλίων συμβολικής βίας¹⁵.

Η εισαγωγή και εμφύτεψη εξωγενών αναπαραστάσεων διά μέσου μηχανιστικής εφαρμογής μοντέλων είναι βέβαια μία περίπλοκη διαδικασία, η μελέτη της οποίας ξεπερνά τα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Η ελάχιστη αναφορά που γίνεται αποσκοπεί στην επανατοποθέτηση της ερευνητικής προσοχής στο επίπεδο των ενδογενών δυναμικών. Γιατί, όπως η κατανόηση «της διαδικασίας προσαρμογής στην καπιταλιστική οικονομία» απαιτεί την «ανάλυση της δομής συνείδησης του χρόνου που αντιστοιχεί στην προκαπιταλιστική οικονομία»¹⁷, έτσι και η μελέτη της μετάβασης από μία κατάσταση του κοινωνικού χρόνου (κυκλικός) σε μία άλλη (γραμμικός) απαιτεί την κατανόηση της αναπροσαρμογής ή του μετασχηματισμού του αντιστοιχούντος στην πρώτη κατάσταση συστήματος στρατηγικών και δράσεων, δηλαδή του εί-ναι του πρώτου τύπου κοινωνικής οργάνωσης.

Η οικογένεια, καθότι όπως έδειξε ο P. Bourdieu υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στις οικογενειακές και τις κοινωνικές δομές¹⁸, είναι ένα από τα πεδία όπου μπορεί να διερευνηθεί ο τρόπος μετάβασης από μία κατάσταση του κοινωνικού χρόνου και ένα τύπο κοινωνικής οργάνωσης σε μία άλλη κατάσταση και σε έναν άλλο τύπο. Το σύστημα των στρατηγικών του οποίου η επεξεργασία επιτελείται στα πλαίσια της οικογένειας δεν φανερώνει μόνο τον τρόπο κυκλοφορίας των αγαθών και των πόρων ανάμεσα στις διαδοχικές γενεές¹⁹ ή τον τρόπο κοινωνικής αναπαραγωγής –καθαρή ή με θεσεακή μετακομιδή–²⁰, αλλά δείχνει επίσης τον τρόπο ενσωμάτωσης των ατόμων σε ευρύτερα ιδεολογικά πλαίσια²¹. Με άλλους όρους, δείχνει πως βασική προϋπόθεση της δυναμικής περιχαράκωσης της κοινωνικής θέσης και της διαφύλαξης των υλικών και συμβολικών χαρακτηριστικών είναι η ενδεδειγμένη ανανέωση των ιδεολογικών στοιχείων της ταυτότητας. Η τροποποίηση ενός συστήματος στρατηγικών κοινωνικής αναπαραγωγής –τόσο υλικών όσο και συμβολικών– είναι σε σχέση με τις προβολικές προσδοκίες περιχαράκωσης, διατήρησης ή διεύρυνσης των υλικών ερεισμάτων του «κοινωνικού προσώπου» με την έννοια του Goffman²².

Η συνεχής επένεργεια ύλης και ιδεολογίας είναι ο μόνος τρόπος διασφάλισης της κοινωνικής θέσης, όπως είναι ο βασικός μοχλός των κοινωνικών μετασχηματισμών. Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε να δείξουμε τη σχέση επενέργειας ύλης

και ιδεολογίας με τη δυναμική των μετασχηματισμών στο επίπεδο της οικογένειας, της οποίας η εξέλιξη δεν θεωρείται ως αποτέλεσμα της σχάσης «παραδοσιακών» μορφών κοινωνικότητας, αλλά ως έκφραση ενδογενών δυναμικών. Η οικογένεια μέσω του συστήματος στρατηγικών διαγενεακής τοποθέτησης των κατιόντων της στον χώρο των κοινωνικών θέσεων είναι ενεργητικό στοιχείο της διαδικασίας τροποποίησης ενός υφιστάμενου χώρου σχέσεων, δηλαδή είναι παράγοντας του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Χώρος έρευνας και δείγμα

Προηγουμένως προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι οι σχέσεις υλικού και ιδεολογικού μπορούν να διερευνηθούν κατά τη διάρκεια πολιτικής σύστασης εθνικών χώρων (σύμπτωση εθνικού χώρου και κράτους) που συνοδεύεται από τη σχάση του γενικού επικοινωνιακού-συνεκτικού πυρήνα αναφοράς²⁴. Η Μακεδονία, εξ αιτίας τόσο της σχετικά πρώιμης ενσωμάτωσής της στις λογικές της εμπορευματοποίησης όσο και της όψιμης πολιτικής ενσωμάτωσής της στο εθνικό κράτος, παρουσιάζει ένα αρκετά πρωτότυπο πεδίο έρευνας. Επιπλέον, σ' αυτές τις περιοχές έχει ήδη διαμορφωθεί κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα ένας πολύμορφος τοπικός κοινωνικός χώρος²⁵. Ο Ν. Καραβίδας διαπιστώνει, στην πρόσφατα απελευθερωμένη Μακεδονία των αρχών του 20ου αιώνα, την ύπαρξη ορισμένων τύπων τοπικών κοινωνικών ενοτήτων²⁶, που διαφοροποιούνται τόσο στο επίπεδο των οικογενειακών δομών, όσο και στο επίπεδο του βαθμού ενσωμάτωσής τους στις λογικές της εμπορευματοποίησης, όπως επίσης και στο επίπεδο της δομής του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας²⁷.

Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσουμε εμπειρικά δεδομένα τριών τύπων τοπικής κοινωνικής οργάνωσης: κεφαλοχώρι, ελευθεροχώρι και πατριά²⁸. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των τριών τύπων τοπικών ενοτήτων είναι:

α) Κεφαλοχώρι. Πρώιμη ενσωμάτωση (οικονομική και πολιτική), κυριαρχία μικρής ιδιοκτησίας, δίπλευρη συγγένεια, νεοτοπικότητα και κυρίαρχο επιγαμικό καθεστώς η προίκα, όπως και σχετικά χαμηλές συχνότητες εισαγωγής γυναικών λόγω πληθυσμιακού μεγέθους. Σχετική εξέλιξη, λόγω επίσης πληθυσμιακού μεγέθους, της δομής κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Ο κατά φύλο καταμερισμός της εργασίας αναδιπλασιάζεται από ένα

κοινωνικό καταμερισμό (διαφοροποίηση) ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

β) Ελευθεροχώρι. Τα ίδια γενικά χαρακτηριστικά με το κεφαλοχώρι, με τη διαφορά ότι εξ αιτίας του σχετικά περιορισμένου πληθυσμιακού του μεγέθους, τόσο οι συχνότητες εισαγωγής γυναικών είναι σχετικά υψηλότερες, όσο και η κοινωνική διαφοροποίηση σχετικά περιορισμένη. Το τελευταίο συντελεί στην κάποια δορυφοροποίησή του από το εγγύτερο γεωγραφικά κεφαλοχώρι.

γ) Πατριά. Ελάχιστη ενσωμάτωση στις λογικές της εμπορευματοποίησης, οικονομία και κοινωνία σχεδόν αυτόρχεις. Πατρογραμμική συγγένεια, «εξαγορά» της γυναίκας, οικογένεια διευρυμένη και πατροτοπική. Διαδικασίες κοινωνικής (ασήμαντες συχνότητες εισαγωγής και εξαγωγής γυναικών), οικονομικής και πολιτικής ενσωμάτωσης εξαιρετικά επιβραδυμένες που αρχίζουν να εμφανίζονται τη δεκαετία του 1960.

Το δείγμα μελέτης αποτελείται από το σύνολο του πληθυσμού, όπως αυτός είναι κατοχυρωμένος στα Δημοτολόγια²⁹.

Κοινωνικός χρόνος και ρεπερτόριο ονομάτων

Ο τρόπος λειτουργίας της κοινωνίας που χαρακτηρίζεται ως «παραδοσιακή» παραπέμπει στο πεδίο που κατά κύριο λόγο μονοπωλεί τις δυνατότητες επικύρωσης όλων των πράξεων θεσμοποίησης (γάμος, βάπτιση και πράξεις ονοματοθεσίας, κ.λπ.), πράξεις που με τη σειρά τους είναι ενσωματωμένες, ως επεξηγηματικές αρχές, στα διάφορα συστήματα κοινωνικής αναπαραγωγής. Η διάκριση του E. Durkheim ανάμεσα στο «ιερό» και το «λαϊκό»*, όπου το πρώτο θεωρείται ως «διαφυλάττον τις απαγορεύσεις» και όπου στο δεύτερο εντάσσονται τα «πράγματα που υπόκεινται σ' αυτές τις απαγορεύσεις»³⁰, επιτρέπει την καλύτερη δυνατή προσέγγιση αυτού του τρόπου λειτουργίας. Αλλά το «ιερό» βρίσκεται συγκεντρωμένο εντός του νόμιμου μονοπωλίου του, το οποίο, για να χρησιμοποιήσουμε όρους του M. Weber, είναι το μόνο που διαθέτει τα «αγαθά σωτηρίας»³¹. Το νόμιμο μονοπώλιο των «αγαθών σωτηρίας», ή αν προτιμούμε το πεδίο που παρου-

* Με τους όρους «λαϊκό» και «ιερό» αποδίδονται οι όροι «profane» και «sacré», αντίστοιχα.

σιάζεται ως ο εγγυητής της ομαλής λειτουργίας μίας σειράς θεσμών που αποσκοπούν στη διατήρηση και την χρονική ενδελέχεια μίας ορισμένης κοινωνικής ευταξίας*, είναι η Εκκλησία. Η τελευταία, επεμβαίνοντας τόσο στο γάμο μέσα από τη διαφύλαξη του συνόλου των επιγαμικών απαγορεύσεων και την περιχαράκωση ενός χώρου όπου μπορούν να δημιουργηθούν κοινωνικές συμμαχίες, εγγυόμενη ταυτόχρονα τη σημαντικότητα των ήδη υφιστάμενων και, κατά συνέπεια, τις λειτουργίες της ευρύτερης οικογενειακής ομάδας, όσο και στη βάπτιση, καθώς η βάπτιση εκτός από την κοινωνική συμμαχία που εγκαθιδρύει ή επαναλαμβάνει, την κουμπριά³², εγγυάται τις ευκαιρίες ή δυνατότητες επεξεργασίας στρατηγικών ονοματοθεσίας που, συχνά, συνιστούν τη σημαίνουσα διάσταση του συνολικού συστήματος κοινωνικής αναπαραγωγής³³.

Η Εκκλησία, επιπλέον, καλύπτει μία ακόμη σημαντική λειτουργία στα πλαίσια της «παραδοσιακής» κοινωνίας: διαθέτει το μονοπώλιο του ορισμού του χρόνου³⁴. Η «παραδοσιακή» στάση ως προς τον χρόνο δεν ξεπερνά τους ρυθμούς της φύσης. Ο ρόλος όμως της Εκκλησίας τόσο στη σύμπτωση φυσικών και κοινωνικών ρυθμών, όσο και στη στο διενεκές διασφάλιση της διαίρεσης του κοινωνικού χρόνου είναι πρωταγωνιστικός. Είναι, ακριβώς, η Εκκλησία, παρά του ότι στη βάση βρίσκονται οι ρυθμοί της φύσης, που ελέγχει και διασφαλίζει την ενδελέχεια της διαίρεσης του κοινωνικού χρόνου σε καθημερινό εργάσιμο και σε εξωκαθημερινό εορταστικό³⁵, όπου ο τελευταίος αντιστοιχεί σε περιόδους με υψηλές συχνότητες θρησκευτικών γιορτών.

Η γιορτή ορίζεται, κυρίως, από τρεις διαστάσεις: την ιεροτελεστική, το γλέντι και τον τρόπο που βιώνεται³⁶. Τη μελέτη των δύο τελευταίων διαστάσεων, που κατά κύριο λόγο ενδιαφέρουν την κοινωνιολογία, θα όφειλε να προηγηθεί μία σύντομη ανθρωπολογική διασαφήνιση: η συνοπτική εξέταση της σχέσης ανάμεσα στον εορταστικό και τον καθημερινό χρόνο, γιατί, όπως από παλιά επισήμανε ο H. Hubert, δεν είναι αρκετό το «να τοποθετηθεί, απλά, η γιορτή σε σχέση με τον χρόνο, αλλά <θάπρεπε> να αναλυθούν οι τροποποιήσεις του κοινωνικού χρόνου που την κάνουν δυνατή»³⁷. Ο καθημερινός χρόνος, κάτι που θα φανεί στη συνέχεια, αντιστοιχεί στις περιόδους έντασης των εργασιών ιδιοποίησης της φύσης, ενώ ο εορταστικός στις περιόδους ύφεσης αυτών των ενασχολήσεων. Στο επίπεδο παραγωγής, κατανάλω-

---

* Με τον όρο ευταξία αποδίδονται οι όροι *ordre*, *order*, *ordnung*.

σης και αποθήκευσης θερμίδων ο καθημερινός χρόνος χαρακτηρίζεται από την παραγωγή, την αποθήκευση και την παράλληλη περιορισμένη κατανάλωση προϊόντων που μπορεί να συντηρηθούν ή να αποθηκευτούν, ενώ ο εορταστικός από τη σχεδόν αποκλειστική κατανάλωση αποθηκευμένων θερμίδων.

Ο Γ. Μέγας διαιρεί τον εορταστικό χρόνο σε δύο μεγάλες περιόδους: η πρώτη τοποθετείται ανάμεσα στις 26 Οκτωβρίου και στις 18 Ιανουαρίου, ενώ η δεύτερη αρχίζει από τις γιορτές του Πάσχα και τελειώνει στις 21 Μαΐου³⁸. Τα τόξα που αντιστοιχούν στον εορτάσιμο χρόνο, πάντα σύμφωνα με τη διαίρεση του Γ. Μέγα, καλύπτουν 33% του συνολικού κυκλικού χρόνου. Η πρώτη περίοδος του εορταστικού χρόνου αντιστοιχεί στην ύφεση των αγροτικών ενασχολήσεων, στην παράλληλη αποθήκευση προερχόμενων από τη καλλιέργεια της γης θερμίδων (δημητριακά και υποπροϊόντα τους, υποπροϊόντα του αμπελιού, κ.λπ.) και στην επιστροφή των κοπαδιών στα χειμαδιά. Η δεύτερη, που ακολουθεί την περιορισμένη σε κατανάλωση θερμίδων περίοδο της Τεσσαρακοστής, αντιστοιχεί στην αφθονία κτηνοτροφικών προϊόντων, κυρίως του κρέατος (άμεση κατανάλωση ή πώληση των μη απαραίτητων για την αναπαραγωγή του κοπαδιού ζώων)^{39*}.

Στην ελληνο-ορθόδοξη παράδοση, ως γνωστόν, η ονομαστική γιορτή ενός ατόμου συμπίπτει με τον γιορτασμό της μνήμης του Αγίου ή της Αγίας του οποίου/οποίας «φέρει» το όνομα. Στον κυκλικό χρόνο, η ονομαστική γιορτή είναι η θεσμοποιημένη στιγμή προσφοράς ύλης. Το εορτάζον άτομο, σε αντίθεση με τα εορταστικά δρώμενα της εγγραφής στο γραμμικό χρόνο και το γιορτασμό των γενεθλίων⁴⁰, δεν δωροδοκείται, αλλά προσφέροντας ύλη, τρόφιμα και αλκοόλ, τιμάται από τους προσκεκλημένους. Προσφέροντας ύλη, δέχεται σε αντάλλαγμα συμβολική τιμή.

Αυτός ο μηχανισμός τιμής του προσώπου, δηλαδή η αναγνώριση τόσο των υλικών του δυνατοτήτων, όσο και της γενναιοδωρίας του, μπορεί να εκληφθεί από κάποιες οικονομιστικές λογικές⁴¹, είτε ως σύνολο μη παραγωγικών πρακτικών, είτε ως άσκοπη δαπάνη οικονομικού κεφαλαίου, όπου ο «επιδεικτισμός» ή ο «παραδοσιασμός» συνιστούν τα δυσερμήνευτα ερείσματα ενός παρόμοιου «ανορθολογισμού»⁴². Όμως, μέσα από το σύστημα πρακτικών λογικών⁴³, η «δαπάνη του προσφέροντος» ει-

* Δεν εξετάζονται, βέβαια, εδώ οι διαστάσεις της συλλεκτικής οικονομίας, μορφή παλαιότερης παραοικονομικής έκφρασης, που σίγουρα παίζουν ρόλο κομπάρσου στην όλη διαδικασία.

Σχήμα Ι

Γιορτές της ορθοδοξίας, ονόματα και περίοδοι έντασης και ύφεσης των «παραδοσιακών γεωργοκτηνοτροφικών ενασχολήσεων»

Περίοδοι	Θρησκευτικές γιορτές	Ονόματα	Ενασχολήσεις	Διαθέσιμοι πόροι
1η περίοδος 26 Οκτωβρίου 8 Νοεμβρίου 30 Νοεμβρίου 6 Δεκεμβρίου	Αγ. Δημητρίου Αγ. Ταξιάρχων Αγ. Ανδρέας Αγ. Νικολάου	Δημήτριος Άγγελος, Μιχαήλ Ανδρέας Νικόλαος	ύφεση	<ul style="list-style-type: none"> • Γαλακτοκομικά προϊόντα • Κρέας • Δημητριακά (υποπροϊόντα) • Υποπροϊόντα αμπελιού • Πώληση γεωργικών προϊόντων
2η περίοδος 29 Δεκεμβρίου 1 Ιανουαρίου 6 Ιανουαρίου 7 Ιανουαρίου 17 Ιανουαρίου 18 Ιανουαρίου	Χριστούγεννα Αγ. Βασιλείου Των Αγ. Φώτων Αγ. Ιωάννη Αγ. Αντωνίου Αγ. Αθανασίου	Χρήστος Βασίλειος Φώτης Ιωάννης Αντώνιος Αθανάσιος	ύφεση	Τα ίδια με την προηγούμενη περίοδο
3η περίοδος 23 Απριλίου 21 Μαΐου	Πάσχα Αγ. Γεωργίου Αγ. Κων/τίνου και Ελένης	Αναστάσιος, Λάμπρος Πασχάλης Γεώργιος Κων/νος		<ul style="list-style-type: none"> • Πώληση μικρών ζώων
4η περίοδος 29 Ιουνίου 30 Ιουνίου 15 Αυγούστου 14 Σεπτεμβρίου	Αγ. Πέτρου και Παύλου Αγ. Αποστόλων Σταυρού	Πέτρος, Παύλος Απόστολος Παναγιώτης Σταύρος	ένταση	<ul style="list-style-type: none"> • Ελάχιστα χρηματικά αποθέματα • Περίοδος αποθήκευσης θερμίδων • Φρούτα, λαχανικά κ.λπ.

σάγεται στην κατηγορία των «χρήσιμων δράσεων»⁴⁴, καθώς η σχέση πραγματική δαπάνη-δυνητικό κέρδος εγγράφεται στη συμβολική σφαίρα. Υπάρχει, δηλαδή, μεταμόρφωση της ύλης, των προσφερόμενων για κατανάλωση αγαθών, σε σύμβολο, την προσωπική ή οικογενειακή τιμή.

Εκεί όπου η ονομαστική γιορτή εμφανίζεται ως θεσμοποιημένη στιγμή προσφοράς ύλης και θερμιδικής υπερκατανάλωσης⁴⁵ για να τονίσει τη λειτουργικότητα των φιλικών και των ευρύτερα οικογενειακών δεσμών τονίζοντας περιοδικά τη σημαντικότητα ενός συστήματος αλληλοεξαρτήσεων, σχεδόν, επιβάλλεται η εγγραφή του ονόματος στο επίσημο και κυρίαρχο εορτολόγιο. Λοιπόν, η πράξη ονοματοθεσίας, εκτός του ότι αποτελεί συχνά μέρος του παιγνιδιού διαγενεακού επιμερισμού της οικογενειακής περιουσίας⁴⁶, συνιστά επίσης στρατηγική εγγραφής στους κυρίαρχους κοινωνικο-οικονομικούς ρυθμούς. Το όνομα επιτρέπει την προβολή του εορτάζοντα και της ευρύτερης οικογενειακής ομάδας στο συμβολικό διάστημα, ενώ, καθ' εαυτό, καλύπτοντας μία κοινωνική λειτουργία, συνιστά ένα από τα στοιχεία των ιθαγενών διακριτικών δυναμικών.

Αυτή η δεύτερη διάσταση της γιορτής (το γλέντι) επιτρέπει την επεξεργασία και την προώθηση στρατηγικών τήμησης του προσώπου, δηλαδή στρατηγικών που στοχεύουν στη συσσώρευση συμβολικού κεφαλαίου, την τιμή. Η επιλογή, λοιπόν, ενός ορθόδοξου ονόματος που ο εορτασμός του συμπίπτει με τις περιόδους ύφεσης των παραγωγικών ενασχολήσεων αποτελεί στοιχείο του συστήματος στρατηγικών κοινωνικής διάκρισης και κατάταξης. Μια παρόμοια επιλογή αποτελεί συστατικό της θεσμοποίησης ενός άτυπου ανταγωνισμού προσφοράς ύλης (το κέρασμα), όπου οι μέγιστες δυνατότητες προσφοράς και η ελάχιστη απώλεια παραγωγικού χρόνου αντιστοιχούν στην αύξηση του συμβολικού κεφαλαίου⁴⁷ και στην παράλληλη ελάχιστη απώλεια υλικών κερδών.

Παραλληλίζοντας το σχήμα I, όπου εμφανίζονται οι μεγάλες γιορτές της ορθοδοξίας σύμφωνα με τις περιόδους έντασης και ύφεσης των γεωργοκτηνοτροφικών ενασχολήσεων, με τον πίνακα I συχνοτήτων ανδρικών ονομάτων, διαπιστώνεται η στενή σχέση ανάμεσα στη συγκέντρωση ονομάτων και τις γιορτές που αντιστοιχούν στις περιόδους ύφεσης των γεωργικών ενασχολήσεων⁴⁸. Τα 16 ονόματα των γεννημένων ανδρών πριν το 1880, που αντιστοιχούν σε 12 ημέρες γιορτών των περιόδων ύφεσης, καλύπτουν το 70% του ανδρικού πληθυσμού. Οι συχνότητες ανδρών με θρησκευτικά εν γένει ονόματα καλύπτουν περισσότερο

Πίνακας Ι

Συχνότητες ονομάτων (βλ. σχήμα Ι)
κατά τύπους τοπικών ενοτήτων
και περίοδο γέννησης ανδρών 1. Γεννημένοι πριν το 1880,
2. Γεννημένοι το 1881-1910

	Κεφαλοχώρι		Ελευθεροχώρι		Πατριά	
	1	2	1	2	1	2
Περίοδος 1η	19	17	23	19	20	18
Περίοδος 2η	19	16	28	23	23	20
Περίοδος 3η	31	29	21	22	23	14
Σύνολο 1+2+3	69	62	72	64	66	53
Περίοδος 4η	9	7	11	11	9	22
Υπολ. θρησκ.	16	15	10	19	16	21
Μη θρησκ.	4	4	4	3	5	3
Αρχαία	3	12	2	4	4	1
Συχν.	100	100	100	100	100	100
N	219	312	106	146	105	152

από το 90% του ανδρικού πληθυσμού.

Η ίδια σχεδόν δομή επιμερισμού κατηγοριών ονομάτων στον κυκλικό χρόνο συναντάται και στην Αθήνα προς το τέλος του 17ου αιώνα. Αναλύοντας τα ονόματα των Αθηναίων ανδρών που μετοίκησαν στην Πελοπόννησο (1684-1699) και που παραθέτει ο Κ. Ντόκος⁴⁹, διαπιστώνεται ότι στις 12 ημέρες γιορτών των τριών περιόδων ύφεσης αντιστοιχούν 70% των ανδρών, ενώ 83% από αυτούς έχουν «θρησκευτικά» ονόματα⁵⁰. Αυτή η διαπίστωση τονίζει τις χωρο-χρονικές, κατά κάποιο τρόπο, διαστάσεις του φαινομένου.

Κατά την περίοδο 1881-1910 παρατηρείται κάποια διαφορική μείωση των συχνοτήτων των ανδρών που «φέρουν» αυτά τα 16 ονόματα. Τώρα καλύπτουν 62%, 64% και 53% των ανδρών του κεφαλοχωρίου, του ελευθεροχωρίου και της πατριάς, αντίστοιχα. Αυτή η σχετική μείωση σημειώνεται προς όφελος των «αρχαίας» προέλευσης ονομάτων στην περίπτωση του κεφαλοχωρίου (από 2% στο 12%), των υπολοίπων «θρησκευτικών» ονομάτων στο ελευθεροχώρι (από 10% στο 19%) και των «θρησκευτικών» που αντιστοιχούν στην περίοδο έντασης των γεωργικών ενασχολήσεων στην πατριά.

Η ίδια σχεδόν δομή επιμερισμού κατηγοριών ονομάτων με αυτή του κεφαλοχωρίου συναντάται, επίσης, στη Λευκάδα στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα (1823 και 1843). Εδώ πρέπει να σημειωθεί κάποια ελαφρά υπεροχή της Λευκάδας σε συχνότητες «αρχαίας» προέλευσης ονομάτων (18% του συνόλου στην πόλη και 13,3% στα χωριά)⁵¹.

Η ονομαστική γιορτή, αυτή η θεσμοποιημένη στιγμή μεταμόρφωσης της ύλης σε σύμβολο (τιμή) δεν έχει την ίδια σημασία για τα δύο φύλα. Στα πλαίσια της εγγραμμένης στον κυκλικό χρόνο κοινωνίας είναι σχεδόν αποκλειστική υπόθεση των ανδρών. Αυτό φαίνεται καθαρά στις πρακτικές ονοματοθεσίας των γυναικών.

Οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη ελευθερία σε σχέση με το όνομα, ενώ το τελευταίο δεν τις εγγράφει στον ίδιο βαθμό με τους άνδρες στις τρεις κύριες περιόδους του εορταστικού χρόνου. Επίσης, οι συχνότητες των ονομάτων που δεν εισέρχονται στη «θρησκευτική παράδοση» παρουσιάζονται υψηλότερες από τις αντίστοιχες των ανδρών, ενώ οι ίδιες συχνότητες αυξάνονται στο σύνολο του τοπικού χώρου περνώντας από την πρώτη στη δεύτερη περίοδο. (Από 22% στο 33% στο κεφαλοχώρι, από 34% στο 44% στο ελευθεροχώρι από 11% στο 17% στην πατριά)⁵².

Πίνακας 2

Συχνότητες ονομάτων (βλ. σχήμα Ι) κατά τύπους τοπικών ενοτήτων και περίοδο γέννησης γυναικών 1. Γεννημένες πριν το 1880, 2. Γεννημένες το 1881-1910

	Κεφαλοχώρι		Ελευθεροχώρι		Πατριά	
	1	2	1	2	1	2
Περίοδος 1η	–	–	6	5	15	14
Περίοδος 2η	–	–	6	5	5	14
Περίοδος 3η	–	–	8	11	25	22
Σύνολο	–	–	20	21	45	50
Περίοδος 4η	–	–	23	16	34	22
Σύνολο θρ.	77	66	66	56	89	83
Μη θρησκ.	15	22	21	31	11	15
Αρχαία	8	11	13	13	0	2
Συχν.	100	100	100	100	100	100
N	138	248	84	220	104	248

Στους δύο πρώτους τύπους τοπικής κοινωνικής οργάνωσης διαπιστώνεται μεγαλύτερος βαθμός ελευθερίας απόδοσης ονομάτων στις γυναίκες και, αυτό, ανεξάρτητα από την περίοδο γέννησής τους⁵³. Αντίθετα, υπάρχει ισχυρή συγκέντρωση και εξάρτηση των ανδρικών ονομάτων, ειδικά στην πρώτη περίοδο, σε ένα και από ένα περιορισμένο τμήμα του κυκλικού χρόνου. Περνώντας από την πρώτη στη δεύτερη περίοδο διαπιστώνονται ορισμένες τροποποιήσεις, που ποικίλουν από τύπο σε τύπο κοινωνικής οργάνωσης αλλά που, κοντολογής, τονίζουν τις νέες σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους ανθρώπους και στη φύση.

Οικογενειακές δομές, τρόπος σύστασης νοικοκυριών και πρακτικές ονοματοθεσίας στο γύρισμα του αιώνα

Η πράξη ονοματοθεσίας είναι το αποτέλεσμα ορισμένων στρατηγικών, των οποίων η επεξεργασία γίνεται αναφορικά με τη διαδικασία διαγενεακής κυκλοφορίας των υλικών αποθεμάτων των οικογενειών, ενώ, ταυτόχρονα, στοχεύει στη μη χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών –όπως αυτοί ορίζονται από τα ισχύοντα καθεστώτα συγγένειας (μονόπλευρη ή δίπλευρη). Τα καθεστώτα συγγένειας, από τη μεριά τους, σχετίζονται με τις μορφές οικογένειας, πυρηνική⁵⁴ ή διευρυμένη. Οι τελευταίες, ορίζοντας τον τρόπο εγκατάστασης των νέων ζευγαριών, υποδεικνύουν την κοινωνική σημαντικότητα του σπιτιού.

α) Κεφαλοχώρι, ελευθεροχώρι.

Στην περίπτωση των δυο τύπων κοινωνικής οργάνωσης, ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα, πολύ σπάνια δύο παντρεμένοι γιοί συνθέτουν κοινό νοικοκυριό με τους γονείς τους.

Η διαδικασία σχάσης της πατρικής οικογένειας είναι η εξής: Οι γιοί παντρεύονται σχεδόν πάντα σύμφωνα με τη σειρά γέννησής τους. Κατά τη διάρκεια του χρονικού διαστήματος που παρεμβάλλεται ανάμεσα σε δυο γάμους, το νέο ζευγάρι μπορεί να συνεχίζει να αποτελεί τμήμα του ανδροπατρικού νοικοκυριού. Από τη στιγμή όμως που παντρεύεται, ο επόμενος γιος επέρχεται ταυτόχρονα η σχάση της πατρικής οικογένειας και η περιουσία διαιρείται σε ίσα μέρη (ισοκληρία). Ένα από τα προβλήματα της νεοτοπικής οικογένειας είναι το σπίτι. Η νεοκατοίκηση επιτυγχάνεται είτε με την προέκταση του πατρικού σπιτιού, είτε με τη κατασκευή ενός νέου, είτε τέλος, στην περίπτωση μόνο που η σύ-

ζυγος είναι μοναχοκόρη, με τη γυναικοτοπική εγκατάσταση. Μόνο σε συνθήκες μόνιμης ανέχειας συναντάται η συνύπαρξη στα πλαίσια ενός κοινού νοικοκυριού δύο ή περισσότερων παντρεμένων αδελφών. Μια παρόμοια συγκατοίκηση συνιστά εξ άλλου άκρως στιγματίζουσα κατάσταση που συνεπιφέρει την απώλεια του «κοινωνικού προσώπου», με την έννοια του Goffman, των μελών της οικογένειας.

Στο σημείο αυτό θάπρεπε να τονιστεί ότι η πλειοψηφία των οικογενειών που δημιουργούνται ανάμεσα στα 1880-1910 δεν έχουν περισσότερους από δύο γιους. (Βλ. πίνακες Παραρτήματος) Αν υποθετεί πως το ίδιο ισχύει και για τη γενιά των γεννητόρων τους (για τους οποίους δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες στα Δημοτολόγια) και ληφθεί υπόψη η ανδρική θνησιμότητα πριν το γάμο και η ανυπανδρία⁵⁵, ο συνολικός δείκτης αναπαραγωγής νοικοκυριών θα πρέπει να είναι, τόσο στο κεφαλοχώρι όσο και στο ελευθεροχώρι μικρότερος της τιμής 2.

Και στους δυο τύπους τοπικών κοινωνικών ενοτήτων η σειρά γέννησης δεν επηρεάζει τις ονοματοθετικές πρακτικές. Παρά τις αυξημένες συχνότητες ανδροτοπικής εγκατάστασης και την ύπαρξη της προίκας (συνεισφορά της οικογένειας της γυναίκας στη σύσταση του νέου νοικοκυριού), διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός έντονα πολυσυγγενικού μοντέλου ονοματοθεσίας. Στο κεφαλοχώρι, 20% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο γιό τους το όνομα του πατροπατέρα, ενώ στο ελευθεροχώρι η αντίστοιχη συχνότητα είναι αρκετά υψηλότερη (40%). Οι συχνότητες των οικογενειών που δίνουν σε ένα αγόρι τους το όνομα του πατροπατέρα, ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης, ανέρχονται στο 41% στην πρώτη και στο 62% στη δεύτερη περίπτωση. Αντίθετα, οι συχνότητες ζευγαριών που δίνουν σε ένα από τα αγόρια τους το όνομα του μητροπατέρα είναι σαφώς μικρότερες: 24% και 17% αντίστοιχα. Οι συχνότητες τέλος των ζευγαριών που κανένα από τα ονόματα των αγοριών τους δεν υπόκειται σε ανιόντες προσδιορισμούς ανέρχονται στο 35% και στο 22%, αντίστοιχα, του συνόλου των οικογενειών που συστάθηκαν πριν το 1911.

Παρά του ότι τα παραπάνω δεδομένα σχετίζονται με εκείνα που αφορούν τους δυνατούς τρόπους εγκατάστασης (ανδροτοπική, γυναικοτοπική, νεοτοπική), δεν πρέπει να αφεθούμε σε εύκολα συμπεράσματα, γιατί η αναπαραγωγή των ονομάτων των πατέρων του ζευγαριού δεν εξαρτάται πάντα από τον τρόπο εγκατάστασής του. Τα ονόματα που δεν υπόκεινται σε ανιόντες προσδιορισμούς ανήκουν, κύρια, σε νεκρούς πατραδελφούς, μητραδελφούς ή σε άλλους νεκρούς συγγενείς, αλλά επίσης και σε

ζώντες, συνήθως ανύπανδρους ή άτεκνους, όπως και σε νεκρούς συγγενείς των κουμπάρων. Παρόμοιες πρακτικές ονοματοθεσίας, ειδικά στην περίπτωση που η βάπτιση αναπαράγει το όνομα ενός συγγενή του οποίου ο θάνατός του προηγείται ή κάποιου συγγενή χωρίς κατιόντες και, κατά συνέπεια, «χωρίς τύχη να δει το όνομα να δίνεται στον εγγονό του» και την περιουσία του να μοιράζεται στα παιδιά του, είναι απολύτως κομφορμιστικές μη προκαλώντας ενδοοικογενειακές τριβές.

Λαμβάνοντας υπόψη την πριν το γάμο θνησιμότητα, την ανυπανδρία και την κοινωνική σημασία της «καλής κουμπαριάς», μπορούμε να κατανοήσουμε τόσο τις σχετικά χαμηλές συχνότητες αναπαραγωγής των ονομάτων των πατροπατέρων του ζεύγους, όσο και το συμβολικό παιγνίδι που αναπτύσσεται γύρω από τη διαδικασία διαίρεσης της υλικής περιουσίας της οικογένειας, κυρίως μετά τον θάνατο κάποιων μελών της, όπως επίσης και την κοινωνική χρησιμότητα μίας ισχυρής «πνευματικής» συγγένειας. Θάπρεπε επίσης να υπογραμμιστούν οι μάλλον πατρογραμμικές τάσεις της συγγένειας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Αυτό εκφράζεται από τις σχετικά χαμηλές συχνότητες αναπαραγωγής μητρογραμμικών ονομάτων, αλλά που επίσης σχετίζεται με τον χαρακτήρα της προίκας, προίκα που συνιστώντας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου προθανάτια κληρονομιά, περιορίζει στο ελάχιστο τις προσδοκίες της κόρης, μέσω της επεξεργασίας στρατηγικών ονοματοθεσίας, για συμμετοχή στον όποιο μεταθανάτιο επιμερισμό της πατρικής περιουσίας.

β) Πατριά.

Στην περίπτωση της πατριάς η σχέση της διευρυμένης οικογένειας, ή καλύτερα η απόσχιση κάποιων μελών της, είτε γίνεται αργοπορημένα, μετά τον θάνατο των γονέων και το γάμο όλων των αγοριών, είτε δε γίνεται καθόλου. Η συγγένεια, εξ αιτίας της «εξαγοράς» (μπαμπάχακι)⁵⁷, είναι με έντονες πατρογραμμικές τάσεις.

Μη διαθέτοντας επαρκή στοιχεία για τη γενιά των γεννητόρων της γενιάς που παντρεύεται ανάμεσα στα 1880-1910, μπορούμε να υποθέσουμε ότι δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο γενιές. Στην περίπτωση που αυτό είναι σωστό τα ζεύγη που συνθέτουν ένα κοινό νοικοκυριό σπαινίως μπορεί να είναι περισσότερα των έξι.

Αυτή η μορφή οικογένειας, που σχετίζεται με τις γενικότερες παραγωγικές ενασχολήσεις, σε συνδυασμό με το επιγαμικό καθεστώς της «εξαγοράς», επιτρέπουν τη σκιαγράφηση των πλαισίων μέσα στα οποία δημιουργούνται και αναπτύσσονται οι σχέσεις

συγγένειας, βοηθώντας έτσι στην κατανόηση των πρακτικών ονοματοθεσίας.

Κατ' αρχάς, δεν υπάρχει εξάρτηση της σειράς γέννησης από την κατηγορία ονόματος. Παρά του ότι η συγγένεια έχει έντονες πατρογραμμικές τάσεις, οι συχνότητες αναπαραγωγής ονομάτων των πατροπατέρων είναι πολύ χαμηλές (11%), ενώ οι αντίστοιχες των ονομάτων μητροπατέρων στατιστικά ασήμαντες (5%).

Όπως και στους δύο προηγούμενους τύπους τοπικής κοινωνικής οργάνωσης, συναντάται και εδώ, παρά τις κάποιες διαφοροποιήσεις, σ' αυτό το λυκαυγές του 20ου αιώνα, ένα έντονα πολυσυγγενικό μοντέλο ονοματοθεσίας.

γ) Θα μπορούσε, τέλος, να υποστηριχτεί ότι οι στρατηγικές ονοματοθεσίας που αντιστοιχούν στο πολυσυγγενικό μοντέλο κατανοούνται τόσο αναφορικά με τις διαδικασίες σχάσης ή μη της πατρικής οικογένειας, που σε συνδυασμό με την αυξημένη θνησιμότητα και το περίπλοκο παιγνίδι των ενδοτοπικών κοινωνικών συμμαχιών, ορίζουν τον τρόπο διαγενεακής κυκλοφορίας των υλικών αγαθών (γη, σπίτι, κ.λπ.). Από την ανάλυση που προηγήθηκε φαίνεται επίσης πως οι μη άμεσα υλικές πρακτικές (συμβολικές) είναι στενά συνδεδεμένες με την υλική ύπαρξη.

Στρατηγικές ονοματοθεσίας και διατοπική εξέλιξη των σχέσεων συγγένειας

Διαπιστώθηκε, ήδη, ότι στον τοπικό κοινωνικό χώρο στο λυκαυγές του 20ου αιώνα, παρά τις διαφορετικές μορφές οικογένειας και τις διαφορετικές σχέσεις συγγένειας, κυριαρχεί ένα έντονα πολυσυγγενικό μοντέλο ονοματοθεσίας. Ως σημαντικότερη διαφορά θα μπορούσε να κρατηθεί αυτή που αφορά τις συχνότητες αναπαραγωγής του ονόματος του μητροπατέρα και που φαίνεται να οφείλεται στα ισχύοντα επιγαμικά καθεστώτα (προίκα και «εξαγορά»). Ας εξετάσουμε στη συνέχεια την εξέλιξη των σχέσεων συγγένειας μέσα πάλι από τους δύο γενικούς δείκτες: το σπίτι και το όνομα.

α) Κεφαλοχώρι.

Εξετάζοντας τη γενιά των γεννητόρων των ατόμων που δημιουργούν οικογένειες ανάμεσα στα 1911-40, διαπιστώνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό δημιουργεί νοικοκυριό είτε χωρίς προβλήματα (34%), είτε με ελάχιστα προβλήματα (31%). Αντίθετα, οι υπόλοιπες οικογένειες (35%, n= 48), στις οποίες αντιστοιχούν

61% των αγοριών, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα εγκατάστασης των αγοριών τους μετά το γάμο των τελευταίων. Ενώ για το 65% των οικογενειών η τιμή του δείκτη θεωρητικής αναπαραγωγής νοικοκυριών (ΔΘΑΝ) είναι 1,49, για το υπόλοιπο 35% είναι 3,04, οι δε συχνότητες ανυπανδρίας των παιδιών τους πολύ υψηλότερες.

Αν εξετάσουμε τώρα τις οικογένειες που συστάθηκαν κατά την περίοδο 1941-62, θα διαπιστώσουμε ότι 34% απ' αυτές έχουν ένα αγόρι, 10% δεν έχουν αγόρι και 27% έχουν δύο αγόρια. Ο ΔΘΑΝ είναι 1,38 για τις οικογένειες με λιγότερα από τρία αγόρια και 2,3 γι' αυτές με περισσότερα των δύο. Ενώ η ανυπανδρία συνεχίζει να πλήττει, κυρίως, τους κατιόντες των οικογενειών με περισσότερα από δύο αγόρια παρατηρείται, ταυτόχρονα, μία πτώση της τιμής του ΔΘΑΝ και στις δύο κατηγορίες οικογενειών.

Τα παραπάνω στοιχεία θα μας βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση των στρατηγικών ονοματοθεσίας. Κατ' αρχάς, πρέπει να τονιστεί ότι την περίοδο 1911-40 εμφανίζεται η τάση εξάρτησης της σειράς γέννησης από την κατηγορία ονόματος. Η εξάρτηση γίνεται στενότερη κατά τη διάρκεια της επόμενης περιόδου. Το μοντέλο είναι το εξής: ο πρωτότοκος παίρνει το όνομα του πατροπατέρα, ο δευτερότοκος του μητροπατέρα και ο τρίτος, κ.λπ., ένα όνομα χωρίς ανιόντες προσδιορισμούς.

Έτσι, κατά την περίοδο 1911-40, 53% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο γιό τους το όνομα του πατροπατέρα, ενώ αυτή η κατηγορία ονόματος δίνεται από 71% των οικογενειών σε ένα αγόρι ανεξάρτητα, από τη σειρά γέννησης. Το όνομα του μητροπατέρα δίνεται από 15% των οικογενειών με δύο ή περισσότερους γιούς στο δευτερότοκο, ενώ η ίδια πρακτική ονοματοθεσίας υιοθετείται από 31% συνολικά οικογένειες, συχνότητα που αντιστοιχεί στη θεωρητική γυναικοτοπική εγκατάσταση (εσωγαμβρία). Αυτή την περίοδο παρατηρούνται επίσης κάποια κατάλοιπα του προηγούμενου μοντέλου ονοματοθεσίας, όπως και μία σημαντική αύξηση των συχνοτήτων εισαγωγής αρχαίας προέλευσης ονομάτων. Έτσι διαπιστώνεται ότι 37% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο ένα όνομα χωρίς ανιόντες προσδιορισμούς, 40% των οικογενειών με περισσότερους από ένα γιούς δίνουν στο δευτερότοκο όνομα αυτής της κατηγορίας και 62% από αυτές με περισσότερους από δύο γιούς επιλέγουν για τον τρίτο γιο όνομα αυτής της κατηγορίας.

Την περίοδο 1941-62 παρατηρείται η παγίωση των κύριων τάσεων της προηγούμενης. Η εξάρτηση του πρωτότοκου από το όνομα του πατροπατέρα και του δευτερότοκου από αυτό του μη-

τροπατέρα παίρνει τη μορφή κανόνα: 76% των οικογενειών δίνουν στους πρωτότοκους το όνομα του πατροπατέρα και 78% από αυτές με περισσότερους από δύο γιούς δίνουν στους δευτερότοκους το όνομα του μητροπατέρα. Υπάρχουν όμως και οικογένειες (13%) που δίνουν στον πρωτότοκο το όνομα του μητροπατέρα, συχνότητα που σχετίζεται με την αντίστοιχη της εσωγαμβρίας, όπως υπάρχουν και οικογένειες που δίνουν στο δευτερότοκο το όνομα του μητροπατέρα (17% από αυτές με περισσότερους από έναν γιούς).

β) Το ελευθεροχώρι.

Αυτός ο τύπος τοπικής κοινωνικής οργάνωσης παρουσιάζει τις ίδιες γενικές τάσεις εξέλιξης με το κεφαλοχώρι.

Αν εξεταστούν οι οικογένειες που συστάθηκαν στην πρώτη περίοδο (1880-1910), θα διαπιστωθεί ότι 34% απ' αυτές έχουν ένα γιό, 28% δεν έχουν αγόρι και 23% έχουν δύο αγόρια. Η εξέταση του ΔΘΑΝ επιτρέπει να διαπιστωθεί ότι η τιμή για την πρώτη κατηγορία οικογενειών (1 ή 2 αγόρια) είναι 1,4, ενώ για τη δεύτερη της τάξης του 3,36. Οι έντονες δημογραφικές πιέσεις εγκατάστασης που δέχονται τα αγόρια της δεύτερης κατηγορίας ισορροπούνται κάπως από τις συχνότητες οικογενειών χωρίς αγόρια, παρά τις υφιστάμενες λογικές υλικής και συμβολικής ομογαμίας⁵⁷. Αυτό το γεγονός δε μπορεί παρά να ασκεί τις επιδράσεις του στη δομή της ονοματοθεσίας.

Αν εξεταστούν οι οικογένειες που συστάθηκαν την περίοδο 1911-1940, θα διαπιστωθεί ότι 37% από αυτές έχουν ένα αγόρι, 30% δύο αγόρια, ενώ 14% δεν έχουν αγόρι. Ο ΔΘΑΝ είναι 1,45 για τις μικρές οικογένειες (1 ή 2 αγόρια) και 3,4 για την άλλη κατηγορία οικογενειών. Από τα προηγούμενα φαίνεται ότι η σχέση των οικογενειών της δεύτερης κατηγορίας γίνεται υπό συνθήκες ιδιαίτερα δυσμενείς. Επιπλέον, οι συχνότητες οικογενειών χωρίς αγόρια δε μπορούν να εμποδίσουν τις δημογραφικές πιέσεις που ασκούνται προς τη κατεύθυνση της σύστασης νεοτοπικών οικογενειών.

Στην περίπτωση του ελευθεροχωρίου, επίσης, η εξάρτηση της σειράς γέννησης από την κατηγορία ονόματος εμφανίζεται την περίοδο 1911-40, για να γίνει στενότερη κατά την περίοδο που ακολουθεί.

Στην πρώτη περίοδο 51% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο το όνομα του πατροπατέρα, ενώ η ίδια κατηγορία ονόματος δίνεται από 66% των οικογενειών σε ένα αγόρι ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης. 24% των οικογενειών με δύο τουλάχιστον γιούς δίνουν στο δευτερότοκο το όνομα του μητροπατέρα,

ενώ η ίδια κατηγορία ονόματος δίνεται από 35% των οικογενειών σε ένα αγόρι ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι 12% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο το όνομα του μητροπατέρα.

Στη δεύτερη περίοδο, 75% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο το όνομα του πατροπατέρα, ενώ 82% των οικογενειών δίνουν σε ένα αγόρι, ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης, ονόματα αυτής της κατηγορίας. 46% των οικογενειών με περισσότερους από δύο γιούς δίνουν στο δευτερότοκο το όνομα του μητροπατέρα, ενώ, αντίθετα, μόνο 5% των οικογενειών δίνουν στον πρωτότοκο το όνομα του μητροπατέρα.

Συγκεκριλαιώνοντας θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η διαδικασία παγίωσης της δίπλευρης συγγένειας επιτρέπει να αναφανούν οι λογικές που βρίσκονται στη βάση της προώθησης ενός νέου τρόπου κοινωνικής αναπαραγωγής. Στη βάση πάντα της οικογένειας βρίσκεται η οικογένεια, η οποία έχει βέβαια την τάση, να αναπαράγει τις συνθήκες που έκαναν δυνατή τη σύστασή της⁵⁹, αλλά που έχει επίσης τη δυνατότητα, μέσω του συστήματος στρατηγικών που επεξεργάζεται, να δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την αναπαραγωγή της. Έτσι, η διαδικασία παγίωσης της δίπλευρης συγγένειας, όντας αποτέλεσμα επεξεργασίας στρατηγικών προβολικής αναπαραγωγής της οικογένειας, σχετίζει δυναμικά τις πρακτικές ονοματοθεσίας με τις υλικές προϋποθέσεις σύστασης νέων ανεξάρτητων οικογενειών. Στην κάθε κομφορμιστική πράξη ονοματοθεσίας ενυπάρχουν τόσο η αναγνώριση της προσφερθείσας από τις ανιούσες οικογένειες βοήθειας, όσο και η υπενθύμιση της υποψηφιότητας νόμιμης συμμετοχής στον όποιο μεταθανάτιο επιμερισμό της περιουσίας των ανιουσών οικογενειών.

γ) Η πατριά.

Σ' αυτό τον τύπο τοπικής κοινωνικής οργάνωσης όπου κυριαρχεί η διευρυμένη οικογένεια δεν υπάρχει κανένα ζευγάρι, στην πριν το 1910 περίοδο, που να έχει αποκλειστικά κορίτσια. Αυτό υποδηλώνει τη μηδενική θεωρητική πιθανότητα γυναικοτοπικής εγκατάστασης ζευγαριών της επομένης περιόδου (1911-1940).

Στην περίοδο όμως 1911-40 κάνουν την εμφάνιση τους ζευγάρια χωρίς αγόρια (6%). Το απλό βέβαια γεγονός της εμφάνισης ζευγαριών χωρίς αγόρια δε σημαίνει υποχρεωτικά πως, στα πλαίσια της διευρυμένης οικογένειας, δεν υπάρχουν άνδρες απόγονοι. Δείχνει όμως ότι, ανεξάρτητα από το επιγαμικό καθεστώς και τις μορφές οικογένειας, δημιουργούνται κάποιες ελάχιστες εσω-

τερικές προϋποθέσεις σύστασης γυναικοτοπικών οικογενειών.

Στην πατριά της περιόδου 1911-40 δεν υπάρχει εξάρτηση της σειράς γέννησης από την κατηγορία ονόματος. Οι συχνότητες οικογενειών που δίνουν σε ένα τους αγόρι το όνομα του πατροπατέρα, ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης, είναι οι χαμηλότερες του τοπικού κοινωνικού χώρου (38%). Χαμηλές, αλλά όχι ανύπαρκτες όπως στην πριν το 1910 περίοδο, είναι και οι συχνότητες οικογενειών που δίνουν σε ένα τους γιό το όνομα του μητροπατέρα (17%).

Την επόμενη περίοδο (1941-62) αρχίζουν να δημιουργούνται κάποιες εξαρτήσεις της σειράς γέννησης από την κατηγορία ονόματος: 42% δίνουν στον πρωτότοκο γιό το όνομα του πατροπατέρα, ενώ αυτή η κατηγορία ονόματος δίνεται από 56% των οικογενειών σε ένα αγόρι ανεξάρτητα από τη σειρά γέννησης. Αντίθετα με το όνομα του πατροπατέρα που αρχίζει να παίρνει σαφή τάση, δεν υπάρχει αλληλεξάρτηση ανάμεσα στη σειρά γέννησης και στο όνομα του μητροπατέρα. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι 31% των οικογενειών δίνουν σε ένα αγόρι, ανεξάρτητα από σειρά γέννησης, το όνομα του μητροπατέρα, όπως επίσης και οι συγκριτικά υψηλές συχνότητες ονομάτων χωρίς ανιόντες προσδιορισμούς (49% για τους πρωτότοκους και 62% για τους δευτερότοκους).

Ονοματοθεσία και στρατηγικές εγγραφής στα νέα ιδεολογικά πλαίσια

Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου «εξαρχαϊσμού» των ονομάτων προαπαιτείται η εξέταση του τρόπου με τον οποίο δημιουργείται ένα νέο σύστημα λογικών –στο οποίο εντάσσεται και ο «εξαρχαϊσμός» των ονομάτων–, που, ενώ από μια πρώτη ματιά παρουσιάζεται ως αντίθετο αυτού που αντιστοιχεί στον κυκλικό κοινωνικό χρόνο, είναι στην ουσία ένας απλός μετασχηματισμός του πρώτου.

Το φαινόμενο του «εξαρχαϊσμού» των ονομάτων, δηλαδή η τροποποίηση των πρακτικών ονοματοθεσίας, εμφανίζεται, στη λίγο πριν την Επανάσταση του 1821, Ν. Ελλάδα και υιοθετείται αρχικά από τα προυχοντικά και προεστώτα στρώματα⁶⁰. Σχηματικά, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η τομή, εντός της προεπαναστατικής Ελλάδας, των εντόπιων διαθέσεων κατασκευής νέας εθνικής ταυτότητας με το πνεύμα του διαφωτισμού⁶¹. Η υιοθέ-

τηση όμως των νέων πρακτικών δεν περνά χωρίς αντιδράσεις από τη μεριά του μονοπώλιου της συμβολικής βίας και της διαίρεσης του κοινωνικού χρόνου, δηλαδή της Εκκλησίας. «Το 1817, σημειώνει ο Κ.Θ. Δημαράς, δημοσιεύεται από τον Μ. Περδικάρη ένα έργο του όπου, μεταξύ άλλων, αποδοκιμάζεται το πρόσφατο έθιμο του εξαρχαϊσμού των ονομάτων. Δύο χρόνια αργότερα με εγκύκλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη, αποδοκιμάζεται η «κατά καινοτομίαν, εισαχθείσα των παλαιών ελληνικών ονομάτων επιφώνησις εις τα βαπτιζόμενα βρέφη των πιστών», λαμβανομένη ως καταφρόνησις της χριστιανικής ονοματοθεσίας⁶². Σ' αυτήν ακριβώς την περίοδο ανάγεται η επεξεργασία στρατηγικών εγγραφής στα νέα ιδεολογικά πλαίσια, στρατηγικές, που θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη μονοπώληση της συμβολικής βίας από το εκκλησιαστικό πεδίο, προκαλούν τις αναμενόμενες αντιδράσεις του τελευταίου. Αν δεχτούμε, με τον Κ.Θ. Δημαρά, ότι στη βάση υιοθέτησης ή επεξεργασίας παρόμοιων στρατηγικών βρίσκεται το πνεύμα του διαφωτισμού, θα παρουσίαζε μεγάλο κοινωνιολογικό ενδιαφέρον ο τρόπος διάχυσης των νέων στρατηγικών, όπως και οι σχέσεις τους με το πρακτικό πνεύμα που βρίσκεται στη βάση των στρατηγικών εγγραφής στις περιόδους ύφεσης των παραγωγικών ενασχολήσεων του κυκλικού χρόνου.

Οι λογικές διάκρισης που καθόριζαν τις γενικότερες ιδεολογικές εκχαράξεις και τις κοινωνικές πρακτικές των κυρίαρχων στρωμάτων ήταν εντελώς διαφορετικές πριν τη σύσταση του ελληνικού Κράτους. Αμέσως μετά τη σύσταση του τελευταίου και την ανάδειξη της Αθήνας ως πρωτεύουσάς του, υπάρχει μετατόπιση του κέντρου εισαγωγής και διάδοσης του συστήματος πρακτικών διάκρισης και των αντιληπτικών δομών⁶⁴. Η Αθήνα, στο εξής, είναι το σημείο όπου δημιουργείται το νέο σύστημα πρακτικών και αντιλήψεων⁶⁵, για να επεκταθεί, στη συνέχεια, ακολουθώντας τη διεύρυνση των καπιταλιστικών σχέσεων και τη διεύρυνση του εθνικού χώρου που συνοδεύεται από την επέκταση των μηχανισμών (ιδεολογικών, κ.λπ.) του Κράτους.

Μέσα από τις διαδικασίες κυκλοφορίας μοντέλων, σε αντιδιαστολή πάντα με το σύστημα πρακτικών λογικών ονοματοθεσίας που αντιστοιχεί στον τοπικό κοινωνικό χώρο, μπορούν να κατανοηθούν οι τροποποιήσεις του συστήματος στρατηγικών ονοματοθεσίας.

Από το τέλος, ήδη, του 19ου αιώνα παρατηρείται, ειδικά στο κεφαλοχώρι, ο πολλαπλασιασμός των αρχαίας προέλευσης ονομάτων⁶⁶. Η επιλογή ενός παρόμοιου ονόματος είναι μία άκρως σημαντική πράξη, ειδικά για τον ανδρικό πληθυσμό. Μία τέτοια

επιλογή εξωτερικεύει ορισμένες διαθέσεις ρήξης με τα «παραδεδομένα», ενώ, ταυτόχρονα, αντιβαίνοντας στις πρακτικές λογικές της ονοματοθεσίας, περιορίζει τις δυνητικές προσδοκίες μεταθανάτιας κληρονομιάς των γεννητόρων και αποκόπτει τους φέροντες το όνομα από τον κυρίαρχο, ακόμα, γιορτάσιμο χρόνο. Ένα αρχαίο όνομα, πιο συγκεκριμένα, αποκλείει αυτόματα τις δυνατότητες ενσωμάτωσης στις γιορταστικές στιγμές (ονομαστικές γιορτές), που στον κυκλικό χρόνο παρουσιάζονται ως θεσμοποιημένες περιοδικές ευκαιρίες διατήρησης και επαύξεσης του συμβολικού κεφαλαίου.

Η εισαγωγή αρχαίας προέλευσης ονομάτων ή, έστω, η γενίκευση παρόμοιων ονοματοθετικών πρακτικών, μη όντας έκφραση μιας ιδεατής πολιτισμικής συνέχειας, παρουσιάζεται όχι θέβαια ως «τυχαία συνάντηση σε ένα χειρουργικό τραπέζι μίας ομπρέλας και μίας ραπτομηχανής»⁶⁷, αλλά η τομή στους υπό εθνική ενσωμάτωση ή στους πρόσφατα ενσωματωμένους εθνικά χώρους των πρακτικών λογικών και της κεντρικής ιδεολογίας της πολιτισμικής συνέχειας. Αυτό φαίνεται από τους κατά περιόδους ρυθμούς εισαγωγής αυτής της κατηγορίας ονομάτων.

Πίνακας 3

Νέες εισαγωγές αρχαίας προέλευσης ονομάτων σε σχέση με το σύνολο ονομάτων χωρίς ανιόντες προσδιορισμούς (κατά περιόδους γέννησης)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ	-1880	1880-1910	1911-1940	1941-1962
Κεφαλοχώρι	2,3 (5)	15,3 (33)	21,1 (80)	2,7 (2)
Ελευθεροχώρι	2,0 (6)	15,3 (13)	15,6 (46)	2,5 (3)
Πατριά	3,8 (4)	4,3 (2)	1,1 (3)	2,1 (4)

Σημ. 1: Για την πρώτη περίοδο δε γνωρίζουμε τους ανιόντες προσδιορισμούς. Το πιθανότερο, μάλλον, είναι να εισέρχονται για πρώτη φορά στο χώρο της έρευνας αρχαία ονόματα λίγο πριν το 1880.

Σημ. 2: Εντός παρενθέσεως εκτίθενται οι απόλυτοι αριθμοί νέων αρχαίας προέλευσης ονομάτων.

Η μελέτη των συχνοτήτων εισαγωγής αρχαίας προέλευσης ονομάτων θα επέτρεπε να αναφανούν οι προϋποθέσεις εισαγωγής, ή, πράγμα που σημαίνει το ίδιο, οι ρυθμοί επέκτασης της κεντρικής ιδεολογίας και η διαφορική της αποδοχή.

Στο κεφαλοχώρι οι συχνότητες εισαγωγής αρχαίων ονομάτων παρουσιάζουν τη μέγιστή τους τιμή την περίοδο 1911-40, μετά

από τη δειλή τους εμφάνιση στην πριν το 1880 περίοδο και μία σχετικά σημαντική άνοδο κατά τη διάρκεια της περιόδου 1881-1919. Αντίθετα, την τελευταία περίοδο (1941-62) οι συγκεκριμένες πρακτικές ονοματοθεσίες σχεδόν εξαφανίζονται. Παρά του ότι δεν υπάρχει σημαντική, στατιστικά, εξάρτηση των αρχαίας προέλευσης ονομάτων από τη σειρά γέννησης, παρουσιάζονται με διαφορετικές συχνότητες στις τρεις κατηγορίες αγοριών: 9%, 18% και 22% των πρωτότοκων, δευτερότοκων και τριτότοκων κ.λπ., της περιόδου 1881-1910, των οποίων το όνομα δεν υπόκειται σε ανιόντες προσδιορισμούς παίρνουν αρχαίας προέλευσης όνομα. Κατά την περίοδο 1911-1940 οι αντίστοιχες συχνότητες παρουσιάζονται ως εξής: 11%, 21% και 18%.

Στο ελευθεροχώρι παρατηρούνται οι ίδιες γενικές τάσεις, με τη διαφορά ότι δε σημειώνεται, κατά την τρίτη περίοδο, αυξητική πορεία των συχνοτήτων αρχαίας προέλευσης ονομάτων.

Αντίθετα, η σε μεγάλο βαθμό αυτάρκης πατριά είναι ο τύπος τοπικής κοινωνικής οργάνωσης, που συμμετέχει ελάχιστα στη διαδικασία πολλαπλασιασμού των αρχαίας προέλευσης ονομάτων.

Μοντέλα ονοματοθεσίας και τροποποιήσεις τους

1. Τα μοντέλα ονοματοθεσίας.

Εντός του τοπικού κοινωνικού χώρου συναντώνται τρία κύρια μοντέλα ονοματοθεσίας τα οποία αντιστοιχούν σε τρεις περιόδους διαφορετικής εξέλιξης, που χαρακτηρίζεται από το βαθμό συνάρθρωσης τοπικών και συνολικών κοινωνικών και αντιληπτικών δομών.

α) Το πολυσυγγενικό μοντέλο ονοματοθεσίας συναντάται στο σύνολο του τοπικού χώρου στο λυκαυγές του 20ου αιώνα. Χαρακτηρίζεται τόσο από τη μεγάλη συγκέντρωση ανδρικών ονομάτων σε ορισμένες περιόδους του γιορτάσιμου χρόνου, όσο και από την περιορισμένη αναπαραγωγή των ονομάτων με ανιόντες ανδρικούς προσδιορισμούς. Ενώ εγκαταλείπεται την περίοδο 1911-40 στο κεφαλοχώρι και στο ελευθεροχώρι, συνεχίζει να υφίσταται σ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου στην πατριά. Αυτό το μοντέλο αντιστοιχεί στον κυκλικό χρόνο και στην απλή κοινωνική αναπαραγωγή του τοπικού χώρου.

β) Το μικτό μοντέλο ονοματοθεσίας. Ορισμένες από τις πα-

λιότερες πρακτικές παίρνουν συγκεκριμένες κατευθύνσεις (πρωτότοκος το όνομα του πατροπατέρα, κ.λπ.), ενώ άλλες που εμφανίστηκαν την προηγούμενη περίοδο πολλαπλασιάζονται (όνομα αρχαίας προέλευσης). Το μοντέλο αυτό κυριαρχεί κατά τη διάρκεια της περιόδου 1911-40 στο κεφαλοχώρι και στο ελευθεροχώρι, ενώ εμφανίζεται στην πατριά κατά την περίοδο 1941-62. Αντιστοιχεί στην περίοδο που έπεται της εθνικής ενσωμάτωσης των βόρειων διαμερισμάτων και στην απαρχή της διαδικασίας διευρυμένης αναπαραγωγής του τοπικού κοινωνικού χώρου.

γ) Το ανιόν μοντέλο ονοματοθεσίας. Κυριαρχεί την περίοδο 1941-62 στο κεφαλοχώρι και στο ελευθεροχώρι. Χαρακτηρίζεται από τη σχεδόν αυστηρή αναπαραγωγή των ονομάτων με ανιόντες προσδιορισμούς και την παράλληλη ελαχιστοποίηση των υπολοίπων τάσεων ονοματοθεσίας.

2. Η συμβολική αποδόμηση.

Η εμφάνιση και ο πολλαπλασιασμός αρχαίας προέλευσης ονομάτων είναι ένα φαινόμενο του οποίου η σημαντικότητα ξεπερνά τις καθαρά στατιστικές του διαστάσεις. Ο δανεισμός αρχαιοελληνικής προέλευσης ονομάτων δεν έχει, βέβαια, καμία σχέση με κάποιες ενδεχόμενα περιοριστικές πιέσεις των ενδοοικογενειακών ονοματολογικών ρεπερτορίων, υποδηλώνοντας, ταυτόχρονα, μία υπέρβαση του προηγούμενου συστήματος δυνητικών ωφελημάτων, για γεννήτορες και απογόνους, που ενυπάρχει στην πράξη ονοματοθεσίας.

Η σημαντικότητα μίας τέτοιας πράξης ονοματοθεσίας εντοπίζεται, κυρίως, στο ότι επιχειρεί την αποδέσμευση του ονοματιζόμενου ατόμου από τον κυκλικό χρόνο. Οι στρατηγικές που βρίσκονται στη βάση μίας παρόμοιας πράξης ονοματοθεσίας δε μπορούν να αποκοπούν από το ιθαγενές πρακτικό πνεύμα. Αντίθετα, οφείλουν να εξεταστούν, μέσα από το πρίσμα του πρακτικού πνεύματος, παράλληλα με τη διεύρυνση του φάσματος των αναπαραγωγικών δυνατοτήτων που επαγγέλεται η «επίσρακτη» κεντρική ιδεολογία (εκπαίδευση, δημόσιος τομέας εργασίας, κ.λπ.).

Οι νέες πράξεις ονοματοθεσίας δεν είναι άσχετες από τις πρακτικές λογικές της γιορτής, αλλά τώρα, αποκόπτοντας τα άτομα από την «παραδοσιακή» συμβολική ευταξία, τα επανεγγράφουν σε ένα νέο διευρυμένο ιδεολογικό πλαίσιο. Μέσα από αυτή τη σκοπιά αποτελούν τμήμα των ιθαγενών στρατηγικών προσαρμογής στο διευρυμένο πλαίσιο, ή, στο επίπεδο της οικογένειας, ενσωματώνονται στο νέο φάσμα στρατηγικών κοινωνικής αναπαραγωγής. Η επιλογή ενός αρχαίου ονόματος τονίζει τη

διεύρυνση των προσδοκιών ως προς τις δυνατότητες επανοποθέτησης στον διευρυμένο χώρο των κοινωνικών θέσεων, ή, πράγμα που σημαίνει το ίδιο, αντικειμενικοποιεί τις προσδοκίες που βρίσκονται ενθετοποιημένες σε κάποια αντίληψη της διεύρυνσης των δυνατοτήτων κοινωνικής αναπαραγωγής. Με την παρούσα πράξη εγγράφονται στο ονομαζόμενο άτομο τόσο μία κάποια ποσότητα προσδοκιών πρόσβασης στην διευρυμένη αγορά των κεφαλαίων, όσο και κάποιες φιλοδοξίες της οικογένειας, αποτέλεσμα συχνά μιας επιτακτικής αναγκαιότητας μετάταξης που επιβάλλεται από την ασυμφωνία δημογραφικών υποδομών και υλικών πόρων*.

Στους τρεις τύπους τοπικών κοινωνικών ενοτήτων που εξετάζονται, παρατηρούνται διαφορετικοί βαθμοί χρησιμοποίησης του ρεπερτορίου αρχαίων ονομάτων. Ο πολλαπλασιασμός τους φαίνεται, ακριβώς, να είναι σε συνάρτηση τόσο με τα προηγούμενα επιγαμικά καθεστώτα, όσο και με την συνδυαστική των διαγραφόμενων προοπτικών εθνικής ενσωμάτωσης ή την εθνική ενσωμάτωση καθ' εαυτή και της ενσωμάτωσης στο σύστημα λογικών εμπορευματοποίησης.

Οι τροποποιήσεις και η αναπαραγωγή των διαφόρων στοιχείων των τοπικών συστημάτων ονοματοθεσίας κατανοούνται αποκλειστικά σε αναφορά με τη δυναμική συνάρθρωση των δύο χώρων (τοπικός και εθνικός). Ο βαθμός διεϊσδυσης του κεντρικού οικονομικού και αξιολογικού συστήματος δημιουργεί δυναμικές διαντίδρασης ανάμεσα στο ίδιο και τα τοπικά ομόλογά του. Έτσι, στην περίπτωση των ενσωματωμένων στο κύκλωμα των εμπορευματικών σχέσεων τοπικών ενοτήτων (με τα προφανή αποτελέσματα στη δομή κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας), η σχετικά υψηλή γεννητικότητα της προπολεμικής περιόδου προσφέρει δυνατότητες χειραγώγησης και σύνθεσης των δύο διαφορετικών αξιολογικών συστημάτων. Από αυτή τη σκοπιά, οι επενδυμένες προσδοκίες στο αρχαίο όνομα τονίζουν, ταυτόχρονα, τις πιέσεις στις οποίες υπόκεινται τα τοπικά συστήματα διαδοχής, εξ αιτίας κυρίως της μείωσης της θνησιμότητας, και τις επιθυμητές κατευθύνσεις αυτού του ανθρώπινου πλεονάσματος.

---

* Σ' αυτό το σημείο, η ανάλυση του συστήματος στρατηγικών φυσικής αναπαραγωγής θα έδειχνε τη διαλεκτική του χρόνου της δράσης και της δράσης του χρόνου. Αυτό βέβαια ξεπερνά τις θεωρητικές οριοθετήσεις της παρούσας εργασίας. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, *Le sens pratique*, Ed.de Minuit, Paris, 1980, σελ. 167-189.

Από τη στιγμή που επεξεργάζονται οι στρατηγικές προσαρμογής στο νέο πλαίσιο συνθηκών (μείωση γεννητικότητας, κ.λπ.) και αναδύονται ταυτόχρονα τα μηδενικά αποτελέσματα των στρατηγικών εγγραφής στη νέα συμβολική ευταξία, η κυριαρχία του ανιόντος μοντέλου ονοματοθεσίας γίνεται πλήρης, κυριαρχία που εκφράζει, εξ άλλου, την επαναδιευθέτηση των σχέσεων συγγένειας με την παγίωση, κυρίως, της δίπλευρης συγγένειας και τις σημαντικές λειτουργίες των ανιουσών οικογενειών στη διαδικασία σύστασης νέων οικογενειών.

Η εξάρτηση των διαδικασιών διαφορικής παγίωσης της δίπλευρης συγγένειας, διαφορικής χρησιμοποίησης του ρεπερτορίου αρχαίων ονομάτων και διαφορικής μείωσης της γεννητικότητας από τις προηγούμενες διαφοροποιήσεις του τοπικού κοινωνικού χώρου (οικονομική και πολιτική ενσωμάτωση, επιγαμικά καθεστώτα, κ.λπ.), τονίζει μία ορισμένη διαφοροποιούσα δυναμική, δηλαδή τον τρόπο σύστασης ενός ιδιαίτερου τρόπου κοινωνικής αναπαραγωγής μέσα από την ενδεδειγμένη επένδυση υλικότητας και ιδεολογίας.

Σημειώσεις

1. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να παραπέμψουμε στο σύνολο, σχεδόν της μαρξιστικής παράδοσης. Για μία σχετικά πρόσφατη και ενδιαφέρουσα προσπάθεια επανασύνθεσης εντός του αρχιτεκτονικού μοντέλου (υποδομή-υπερδομές), βλ. M. Godelier, *Le réel et l' idéal*, Fayard, Paris, 1984.

2. Εδώ παρατηρούνται δύο κύριες τάσεις:

α) Αυτή που συνεχίζει τις βεμπεριανές θέσεις και αναλύσεις της θρησκείας, όπως και αυτές των σχέσεων ανάμεσα στον προτεσταντισμό και τον καπιταλισμό (βλ. M. Weber, «Economie et société» < Κεφ. V: *Sociologie de la religion*, σελ. 429-632 >, Plon, Paris, 1971 και M. Weber, *L' éthique protestante et l' esprit du capitalisme*, Plon, Paris, 1965). Βλ. ενδεικτικά, A. Müller-Armack, *Religion und Wirtschaft: Geistesgeschichtliche Hindergründe unserer europäischen Lebensform*, Stuttgart, 1959.

β) Αυτή που διατείνεται πως η αρχετυπική επανάληψη στο χρόνο παράγει μορφές κοινωνικής συμβίωσης. Βλ. ενδεικτικά, G. Durand, *Les structures anthropologiques de l' imaginaire*, Bordas, Paris, 1969. M. Maffesoli, *L' ombre de Dionysos: Contribution à une sociologie de l' orgie*, Méridiens-Anthropos, Paris, 1982.

3. J. Habermas, *Théorie de l' agir communicationnel*, (Tome I), Fayard, Paris, 1987.

4. Βλ. J. Elster, «Marxism, Functionalism and Game Theory», στο *Theory and Society*, 11/1982, σελ. 453-483. Βλ. επίσης, J. Elster, *Making sense of Marx: Studies in Marxism and Social Theory*, Camb. Un. Press, Cambridge,

1985. Για μία συνοπτική κριτική της ατομιστικής ερμηνείας του Μαρξισμού, βλ., M. Burawoy, «Making nonsense of Marx: Le Marxisme rénu par l' individualisme méthodologique», στο *ARSS*, 78/1989 σελ. 61-63.

5. Για τα προαπαιτούμενα και τα αποτελέσματα παρόμοιων προσεγγίσεων, βλ., P. Bourdieu, *Esquisse d' une théorie de la pratique*, Genève-Paris, 1972, σελ. 157-159.

6. Βλ. σχετικά, Chr. de Montlibert, «Introduction au raisonnement sociologique», *PUS*, Strasbourg, 1990, σελ. 239-255.

7. J. Habermas, *Théorie...*, ο.π., σελ. 59-90.

8. Ο ρόλος της Εκκλησίας δε μπορεί απλά να περιοριστεί στη μονοπώληση «των αγαθών σωτηρίας» (M. Weber, *Economie...* ο.π.). Η ελληνο-ορθόδοξη Εκκλησία διέθετε, επίσης, στα πλαίσια του οθωμανικού κράτους, το μονοπώλιο της συμβολικής βίας, δηλαδή των σημασιών.

9. Για μία συνοπτική θεώρηση του τρόπου σύστασης και τη δυναμική των πεδίων στη διαδικασία εξέλιξης του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, βλ., P. Bourdieu, *Questions de Sociologie*, Ed. de Minuit, Paris, 1980, σελ. 113-120. Βλ. επίσης, J. Remy, L. Voyé, E. Servais, *Produire our-eproduire: «Une sociologie de la vie quotidienne»*, *EO*, Bruxelles, 1978, σελ. 153-229.

10. Για μία συνοπτική θεώρηση της σύστασης του πεδίου κοινωνικής ρύθμισης (νομικό), βλ., Π. Τερλεξής, *Γραφειοκρατικός Νόμος. Η πολιτική κοινωνιολογία του δικαίου*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1988, σελ. 65-107.

11. N. Elias, *La dynamique de l' Occident*, Calmann-Levy, Paris, 1975.

12. Κ. Βεργόπουλος, *Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη. Η Ελλάδα στον μεσοπόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα, 1978, σελ. 183.

13. Κ. Βακαλόπουλος, *Ο χαρακτήρας των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη, 1983, σελ. 118-126.

14. Αυτό θα μπορούσε να συγκριθεί με τη δυναμική διακριτικής κατανώλησης ξένων, υλικών και συμβολικών προϊόντων, ως φαντασική περιχάρκωσης της κοινωνικής θέσης. Για μία αδρή σκιαγράφηση της διακριτικής δυναμικής, βλ., Β. Καραποστόλης, *Η καταναλωτική συμπεριφορά στην ελληνική κοινωνία (1960-1975)*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1983.

15. Π.χ., ο Ν. Μουζέλης, αποφεύγοντας να ερευνήσει την πραγματικότητα, προσπαθεί να την εξηγήσει, μέσα από ένα «μετακοινωνιολογικό» corpus υποθετικών προτάσεων, αναφορικά με τη μπακαλίστικη μεταφορά της «πελατείας». Βλ. Ν. Μουζέλης, «Ταξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: Η περίπτωση της Ελλάδας», στο Γ. Κοντογιώργης (επιμ.), *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα, 1977, σελ. 113-150.

16. Βλ., λ.χ., Χ. Γιανναράς, *Η νεοελληνική ταυτότητα*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1983.

17. P. Bourdieu, *Algérie 60. Structures économiques et structures temporelles*, Ed. de Minuit, Paris, 1977, σελ. 18.

18. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, *Esquisse...*, ο.π., σελ. 72-128. Βλ. επίσης, P. Bourdieu, «Les stratégies matrimoniales dans le système de stratégies de reproduction», στο *Annales SEC*, 27/1972, σελ. 1105-1127.

19. Βλ. σχετικά, B. Vernier, «Emigration et dérèglement du marché matrimonial», στο *ARSS*, 15/1977, σελ. 31-51. B. Vernier, «Stratégies matrimoniales et

choix d' object incestueux: Dot, diplome liberté sexuelle, prénom», στο *ARSS*, 57-58/1985, σελ. 3-27.

20. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, «Stratégies...», ο.π. Βλ. επίσης, P. Bourdieu, *La noblesse d' Etat*, Ed. de Minuit, Paris, 1989, σελ. 386-406. Για την ελληνική περίπτωση, βλ., A. Georgoulas, *Espace social local et structure des reclassements: Etude de la reproduction social dans un contexte des transformations généralisées*, Διδακτορική διατριβή, Strasbourg II, 1990.

21. Στο ίδιο, σελ. 376-392.

22. E. Goffman, *Les rites d' interaction*, Ed. de Minuit, Paris, 1974, σελ. 9. Ο όρος «face» αποδίδεται με τον όρο «πρόσωπο».

23. T. Parsons, «Some Considerations on the Theory of Social Change», στο S.N. Eisenstadt (επ.) *Readings in Social Evolution and Development*, Pergamon, Oxford, 1970, σελ. 95-139.

24. Στην δικιά μας περίπτωση, η Εκκλησία που συνιστούσε το μονοπώλιο της συμβολικής βίας για τους ελληνο-ορθόδοξους πληθυσμούς, παραχωρεί τη θέση της στο Κράτος. Για μία κάποια αδρή εικόνα των προβλημάτων μετατόπισης της σχέσης δύναμης, βλ., Κ. Δημαράς, *Ο Ελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, Αθήνα, (5η εκδ.), 1989. Κ. Δημαράς, *Ο Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Ερμής, Αθήνα, 1982. Α. Βαζούρας, *Έθιμα και Κράτος εις την νεότεραν Ελλάδα*, Παπαζήσης, 1974, σελ. 139-142. Γ.Λ. Μάουερ, *Ο ελληνικός λαός*, Αθήνα, 1976.

25. Βλ., λ.χ., Κ. Μοσκόφ, *Εισαγωγικά στην Ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης*, Θεσσαλονίκη, 1979. Κ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας: Από την δημιουργία του ελληνικού Κράτους στην απελευθέρωση*, Θεσσαλονίκη, 1986. Βλ. επίσης, Ν. Καραβίδα, *Τα αγροτικά*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 1931.

26. Ο όρος τοπική κοινωνική ενότητα χρησιμοποιείται για να τονίσει τις δομικές τροποποιήσεις στις οποίες υπόκειται η αυτοδιοικούμενη κοινότητα της Τουρκοκρατίας μετά την ένταξή της στα νέα νομικο-διοικητικά πλαίσια. Για τα πολιτικο-κοινωνικά χαρακτηριστικά του κοινοτικού φαινομένου, βλ., Ν. Μοσκοθάκης, *Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, 1882. Γ. Κοντογιώργης, *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση*, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1982. Για μία κριτική των αποτελεσμάτων της κεντρικής υποταγής των κοινοτήτων μέσω του «Δημοτικού νόμου», βλ., Ι. Δραγούμης, *Κοινότης, Έθνος, Κράτος*, Θεσσαλονίκη, (2η εκδ.), 1967. Βλ. επίσης, Ν. Καραβίδα, *Σοσιαλισμός και Κοινοτισμός*, Παπαζήσης (φωτ. ανατ.), Αθήνα, 1981.

27. Η τυπολογία του Ν. Καραβίδα (*Τα αγροτικά*, ο.π.) παραμένει το σημαντικότερο, ίσως, μεθοδολογικό σημείο εκκίνησης κάθε ιστορικο-κοινωνιολογικής προσέγγισης των δομικών προσδιορισμών της εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας. Ο Καραβίδα διαπιστώνει, στις αρχές του αιώνα, την ύπαρξη πέντε τύπων τοπικής κοινωνικής οργάνωσης: το μιξαστικοχώρι, το κεφαλοχώρι, το ελευθεροχώρι, το τσιφλίκι και την πατριά. Στην παραπάνω τυπολογία θα μπορούσε να προστεθεί ένας ακόμη τύπος: οι νεόφυτες τοπικές ενότητες των προσφύγων (1912-12 και 1922-23).

28. Η συλλογή των στοιχείων που χρησιμοποιούνται έγινε ανάμεσα στον Ιούνιο του 1984 και στο Μάρτιο του 1986 κατά τη διάρκεια επιτόπιας έρευ-

νας που αφορούσε τους δομικούς προσδιορισμούς του τοπικού κοινωνικού χώρου στη διαδικασία επιμερισμού των μετακινηθέντων κατοίκων του στην ταξική δομή (δυναμική μετατάξεων).

29. Ένα από τα προβλήματα της έρευνας έγκειται στο ότι τα Δημοτολόγια συστάθηκαν το 1955-56. Αυτό το γεγονός έχει αρνητικά αποτελέσματα, κύρια, στη σε βάθος μελέτη της αναπαραγωγής των ονομάτων των γυναικών, όπως επίσης και του συνόλου των πρακτικών ονοματοθεσίας του ίδιου πληθυσμού. Τα δεδομένα εκτίθενται στους πίνακες του παραρτήματος.

30. E. Durkheim, *Textes: 2. Religion, morale, anomie*, Ed. de Minuit, Paris, 1975, σελ. 64.

31. M. Weber, *Economie et société*, Plon, Paris, 1971, σελ. 57.

32. Για την κοινωνική σημαντικότητα της κουμπαριάς, βλ., M. Kenna, «The idiom of family», στο J. Peristiany (επιμ.) *Contributions to Mediterranean Sociology*, Mouton, Paris-LaHaye, 1968, σελ. 347-362. Βλ. επίσης J.K. Campbell, *Honour family and Patronage*, Claredon Press, Oxford 1964.

33. Bl., B. Vernier, «La circulation des biens, de la main doeuivre et des pré-noms à Karpathos», στο *ARSS*, 31/1980, σελ. 63-87. B. Vernier, «Emigration...», ο.π.

34. Δεν είναι χωρίς σημασία το γεγονός ότι τα πρώτα ρολόγια βρίσκονται στις Εκκλησίες, ούτε το ότι η καμπάνα ρύθμιζε, μέχρι σχετικά πρόσφατα, την παραγωγική και κοινωνική ζωή των αγροτικών τοπικών ενοτήτων.

35. Τη σχέση ανάμεσα στη γιορτή και στο χρόνο τονίζει, ήδη στις αρχές του αιώνα, ο H. Hubert («Etude sommaire de la représentation du temps dans la religion et la magie», στο *Annuaire de l' Ecole Pratique des Hautes Etudes, Section des sciences religieuses*, 1905, σελ. 1-29). «Η γιορτή, σημειώνει, έχει ημερομηνία και είναι ημερομηνία. Μία ημερομηνία γιορτής είναι ένα στοιχείο του χρόνου που διαφέρει από τα υπόλοιπα και που διακρίνεται από ορισμένα χαρακτηριστικά».

36. F.A. Isambert, *Les sens du sacré: Fête et religion populaire*, Ed. de Minuit, σελ. 160.

37. Στο ίδιο, σελ. 149.

38. Γ. Μέγας, *Ελληνικά εορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας*, Αθήνα, 1956.

39. Δεν είναι, σίγουρα, χωρίς σημασία το γεγονός ότι η γιορτή του Αγ. Γεωργίου είναι η σημαντικότερη γιορτή κτηνοτροφικών πληθυσμών. Βλ. σχετικά, Θ. Ανθογαλίδου, *Εξέλιξη και αναπαραγωγή μίας παραδοσιακής κοινωνίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1987, σελ. 86 και 186. Δ. Λουκόπουλος, *Τα γεωργικά της Ρούμελης*, Δωδώνη, Αθήνα, (2η έκδ.), 1983, σελ. 163-174.

40. Αυτή η μορφή εορτασιμότητας διαφέρει επίσης από τις καθαρά ενδοοικογενειακές γιορτές που χαρακτηρίζονται από την ανταλλαγή, ή την απλή απόδοση, δώρων ανάμεσα, ή από προς, στα μέλη της οικογένειας. Στην περίπτωση μας, «το έξοδο του δωροδοκούντος», ένα από τα σταθερά χαρακτηριστικά της γιορτής σύμφωνα με τον F.A. Isambert (*Le sens...*, ο.π., σελ. 183-194), επιβαρύνει αποκλειστικά το εορτάζον πρόσωπο (ή το σύνολο της οικογένειάς του).

41. Ο οικονομισμός, εξ άλλου, αποτελεί μία από τις κατ' εξοχήν εκφράσεις του εθνοκεντρισμού. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, *Le sens pratique*, Ed. de

Minuit, Paris, 1980, σελ. 192-193.

42. Σ' αυτό το λάθος υποπίπτουν πολλοί ερευνητές που υιοθετούν και εφαρμόζουν μηχανιστικά την ιδεοτυπική μεθοδολογική πρόταση του M. Weber, καθώς ξεχνούν το δεύτερο σκέλος του βεμπεριανού μαθήματος: οι ιδεότυποι είναι ιδεατές κατασκευές (συστήματα υποθέσεων) που κάνουμε για ένα φαινόμενο και, κατά συνέπεια, δεν πρέπει να μπερδεύονται με την πραγματικότητα αλλά να αντιπαρατίθενται στην τελευταία για να διαπιστωθεί ο βαθμός εφαρμογής τους ή οι διαφορές τους. Βλ., M. Weber, *Essais sur la théorie de la science*, Plon, Paris, 1965, σελ. 183-186.

43. Αυτές οι πρακτικές λογικές εκφράζονται, κύρια, στο γεγονός της νοικοκυροσύνης. Βλ. σχετικά, A. Georgoulas, *Espace...*, ο.π., σελ. 214.

44. Αυτό μπορεί να κατανοηθεί αναφορικά με τη βεμπεριανή τυπολογία της δράσης, αφού βέβαια ληφθεί υπόψη το ιδιαίτερο πλαίσιο συνθηκών. (M. Weber, *The interpretation of social reality*, M. Joseph Ltd., London, 1970, σελ. 70-80). Η προσφορά ύλης κατά την ονομαστική γιορτή δε μπορεί να θεωρηθεί ως δράση που κατευθύνεται ούτε από τη συνήθεια (traditional), ούτε από στοργικά ή αφοσίωσης αισθήματα (wertrational). Αντίθετα, είναι προσανατολισμένη προς συγκεκριμένο στόχο (zweckrational) και χρήσιμη στο βαθμό που επιχειρεί, στο δεδομένο πλαίσιο συνθηκών και σχέσεων, τη διατήρηση ή την επαύξηση ενός τύπου συμβολικού κεφαλαίου, το κεφάλαιο της τιμής. «Τιμή είναι το πολιτικό στην αμιγή του κατάσταση», σημειώνει σωστά ο P. Bourdieu (*Le sens pratique...*, ο.π., σελ. 226).

45. Για κάποια προσέγγιση της ονομαστικής γιορτής από μία οικονομικό-οικολογική σκοπιά, βλ., N. Gavrielides, «Name and Festing: Social and Ecological Implications of Visiting Patterns in a Greek Village in Argolid», στο *Anthropological Quarterly*, 47/1974, σελ. 48-70.

46. B. Vernier, «La circulation...», ο.π. Όπου, βέβαια, μπορεί, συχνά, να κρύβεται ολόκληρο το σύστημα νομιμοποίησης ενός εκμεταλλευτικού κατεστημένου.

47. Η τιμή είναι, εξ άλλου, το κυριότερο συστατικό της ενδοτοπικής πολιτικής και η βασικότερη προϋπόθεση της πρόστασης. Βλ. σχετικά, J.K. Campbell, *Honour, Family and Patronage*, Clarendon Press, Oxford, 1964.

48. Για την κατάταξη των ονομάτων χρησιμοποιήθηκε η τυπολογία και κατάταξη του Α. Μπουτούρα (*Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα ιστορικά και γλωσσικώς ερμηνευόμενα*, Αθήνα, 1912). Παρά τις κάποιες αντιρρήσεις του Σ. Κυριακίδη («Παρατηρήσεις περί των νεοελληνικών ονομάτων», στο *Λογογραφία*, 5/1915, σελ. 333-360) ή το πιο πρόσφατο «σχεδιάσμα» του Δ. Βαγιακάκου («Σχεδιάσμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι: 1833-1962. Β' Ανθρωπωνύμια», στο *Αθήνα*, 67/1963, σελ. 145-369), η κατάταξη Μπουτούρα παραμένει, όσο γνωρίζουμε, η πιο άρτια.

49. Κ. Ντόκος, «Η μετοικεσία των Αθηναίων στην Πελοπόννησο και η πρώτη φάση επαναπατρισμού τους (1688-1691)», στο *Μνήμων*, 10/1985, σελ. 96-138.

50. Το «εξ ευχής», σύμφωνα με την κατάταξη Α. Μπουτούρα, όνομα «Σταμάτης» παρουσιάζεται σε αρκετά υψηλή συχνότητα (8,1%).

51. Βλ., Μ. Τομαρά-Σιδέρη, Ν. Σιδέρης, *Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Γεν. Γραμμ. Ν. Γενιάς, Αθήνα, 1986, σελ. 48-53. Βλ. επίσης, Μ. Τομαρά-Σιδέρη, «Ονοματοδοτικές συμπεριφορές στη Λευκάδα τον 19ο αιώνα», στο *Ιστορικά*, 2/1984, σελ. 297-316.

52. Θάπρεπε να σημειωθεί ότι στην Αθήνα του τέλους του 17ου αιώνα, τα «μη θρησκευτικά» ονόματα καλύπτουν 88% των γυναικείων ονομάτων στην περίπτωση που το όνομα «Μαρδίτζα» (ν= 34) δεν είναι παράγωγο του «Μαρία», ή 29% στην περίπτωση που είναι παράγωγο (Μαρία-Μαρδίτσα-Μαρδίτζα).

53. Η σχέση ανάμεσα στα ονόματα, ειδικά των γυναικών, και κάποιες μορφές των συλλογικών «φαντασιακών» παραστάσεων φαίνεται, επίσης, στην έρευνα της Μ. Τομαρά-Σιδέρη («Ονοματολογικές..., ο.π.»). Τα «εξ υποκειμένου» (π.χ., Αρετή), «εξ αντικειμένου» (π.χ., Ροδιά) και «εξ αξιωμάτων» (π.χ., Σουλτάνα) ονόματα της κατάταξης Μπουτούρα συναντώνται σε πολύ υψηλότερες συχνότητες στον γυναικείο πληθυσμό. Όμως, η μελέτη του κοινωνικού τρόπου παραγωγής «φαντασιακών» συλλογικών παραστάσεων και η συγκεκριμενοποίησή τους στα πρόσωπα ξεπερνά τα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

54. Η αμιγής πυρηνική οικογένεια δε συνιστά ένα απόλυτο στατιστικό μέγεθος. Οι διαστάσεις οικογενειών αυτής της κατηγορίας μπορούν να προσδιοριστούν από τη σχέση:

N αγοριών – παιδική θνησιμότητα – οικογένειες χωρίς αγόρι

N πατέρων

55. Βέβαια υπάρχει ένα ολόκληρο σύστημα λογικών και παραγόντων που καθορίζει το συνολικό μέγεθος ανυπανδρίας ενός πληθυσμού, σύστημα που στην παρούσα μελέτη δεν εξετάζεται.

$$56 \quad \Delta\Theta\text{AN} = \frac{N \text{ αγοριών} - \text{θνησιμότητα} - \text{ανυπανδρία}}{N \text{ πατέρων}}$$

(ΔΘΑΝ: Δείκτης Θεωρητικής Αναπαραγωγής Νοικοκυριών).

57. Ο όρος «εξαγορά» που είναι απόδοση του αγγλο-σαξωνικού όρου «brideprice» ή «bridewealth» (βλ., Δ. Ψυχογιός, *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1987) είναι μάλλον αδόκιμος. Ο J. Goody, για παράδειγμα, προτείνει την αντικατάστασή του από τον όρο «indirect dowry» (βλ., J. Goody, S.T. Tambiah *Bridewealth and Dowry*, Cambridge Un. Press, Cambridge, 1973, σελ. 1). Μη μπορώντας να προχωρήσουμε, στα πλαίσια αυτής της εργασίας, σε μία σε βάθος ανάλυση αυτού του επιγαμικού καθεστώτος, θα χρησιμοποιήσουμε εντελώς συμβατικά τον όρο «εξαγορά».

58. Βλ. Α. Georgoulas, *Espace...*, ο.π., σελ. 111-119. Βλ. επίσης, P.S. Allen, «Internal migration and the changing dowry in modern Greece», στο J. Koumouli-des (επιμ.), *Hellenic perspectives* Lanham Un. Press, 1980, σελ. 255-284.

59. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, *Esquisse...*, ο.π., σελ. 127.

60. Α. Δρούλια, «Η εθιμική παράδοση στη ονοματοθεσία και ο διαφωτισμός: Ένα παράδειγμα από την Αχαΐα», στο *Μνήμων*, 10/1985, σελ. 187-201.

61. Κ.Θ. Δημαράς, *Ο ελληνικός διαφωτισμός*, ο.π.. Σχετικά με τον επεισακτο χαρακτήρα των νέων σχημάτων σκέψης, βλ., Π. Κονδύλης, *Ο νεοελληνικός διαφωτισμός: Οι φιλοσοφικές ιδέες*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, σελ. 9-13.

62. Κ.Θ. Δημαράς, *Ο ελληνικός διαφωτισμός*, ο.π., σελ. 5.

63. Στο ίδιο, σελ. 58-60.

64. Για τον τρόπο εμφάνισης και κυκλοφορίας της νεοκλασικής μορφολογίας των σπιτιών, βλ., Κ. Μπίρης, «Κλασικισμός και ρομαντισμός στην αρχιτεκτονική της Αθήνας», στο *Νέα Εστία*, 27/1949, σελ. 676-679. Ν. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 28, 171, κ.λπ.

65. Κ.Θ. Δημαράς, *Ο ελληνικός διαφωτισμός*, ο.π., σελ. 49-91.

66. Κάτι που μπορεί να αναχθεί τόσο στη συνθετότερη κοινωνική δομή του κεφαλοχωρίου, όσο και στην αυξημένη συμμετοχή του στον μακεδονικό Αγώνα.

67. G. Levi-Strauss, *Le regard éloigné*, Plon, Paris, 1983, σελ. 328.

Παράρτημα

Πίνακας Ι

Παιδιά ανά οικογένεια κατά περιόδους σύστασης των οικογενειών
και κατά τύπους τοπικών κοινωνικών ενοτήτων (%)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ	-1910			1911-40			1941-62		
	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.
<i>Οικογένεια</i>									
1 παιδί	11	16	16	10	10	6	12	12	3
2 παιδιά	9	23	8	14	14	9	70	61	11
3,4 παιδιά	33	37	38	48	48	28	17	26	57
5 και +	47	24	38	28	28	57	1	1	29
<i>Σύνολα</i>									
Οικογένεια	138	73	26	511	338	126	451	241	187
Παιδιών	593	234	105	1886	1031	615	949	536	722
Θνησιμότητα	6,3	14,5	6,7	2,0	5,9	7,3	1,3	2,2	4,0
Ανύπανδροι	6,0	10,2	3,8	6,3	7,4	4,7	-	-	-

Πίνακας II
Αγόρια ανά οικογένεια κατά περιόδους σύστασης των οικογενειών
και κατά τοπικές ενότητες (%)

ΠΕΡΙΟΔΟΙ	-1910			1911-40			1941-62		
	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.	Κεφ.	Ελευθ.	Πατρ.
<i>Οικογένεια</i>									
1 αγόρι	28	34	54	33	37	21	49	48	35
2 αγόρια	31	23	23	27	30	19	26	25	28
3 και +	35	15	23	30	19	46	36	6	30
Χωρίς αγ.	6	28	—	10	14	14	22	21	7
<i>Σύνολο</i>									
Αγοριών	315	135	57	964	547	359	499	280	357
Θνησιμότητα	9,5	17,7	12,3	2,7	7,5	12,2	1,4	2,5	6,1
Ανύπανδροι	5,7	11,1	3,5	5,7	6,6	6,7	—	—	—

Πίνακας III
Σειρά γέννησης και κατηγορίες ονομάτων

1. ΚΕΦΑΛΟΧΩΡΙ				
α. ΠΕΡΙΟΔΟΣ -1910				
Κατηγορία	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Σειρά γέννησης				
Πρωτόκοκος	25	11	90	126
Δευτερόκοκος	12	12	62	86
Τρίτος κ.λπ.	15	7	64	86
Σύνολο	52	30	216	298
β. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1911-40				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτόκοκος	242	48	169	459
Δευτερόκοκος	72	60	155	287
Τρίτος κ.λπ.	26	35	155	216
Σύνολο	340	143	479	962
γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1941-62				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτόκοκος	277	41	37	363
Δευτερόκοκος	20	91	27	138
Τρίτος κ.λπ.	0	3	9	10
Σύνολο	297	143	73	513

Πίνακας III
Σειρά γέννησης και κατηγορίες ονομάτων

2. ΕΛΕΥΘΕΡΟΧΩΡΙ				
α. ΠΕΡΙΟΔΟΣ -1910				
Κατηγορία	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Σειρά γέννησης				
Πρωτότοκος	24	4	32	60
Δευτερότοκος	7	3	32	42
Τρίτος κ.λπ.	6	3	21	132
Σύνολο	37	10	85	132
β. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1911-40				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτότοκος	129	29	94	252
Δευτερότοκος	26	33	78	137
Τρίτος κ.λπ.	11	25	123	159
Σύνολο	166	87	295	548
γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1941-62				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτότοκος	146	10	38	194
Δευτερότοκος	13	37	30	80
Τρίτος κ.λπ.	1	1	18	20
Σύνολο	160	48	86	294

Πίνακας III
Σειρά γέννησης και κατηγορίες ονομάτων

3. ΠΑΤΡΙΑ				
α. ΠΕΡΙΟΔΟΣ -1910				
Κατηγορία	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Σειρά γέννησης				
Πρωτόκοκ	1	0	25	26
Δευτερόκοκ	2	1	11	14
Τρίτος κ.λπ.	3	2	11	16
Σύνολο	6	3	47	56
β. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1911-40				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτόκοκ	23	6	83	116
Δευτερόκοκ	11	5	81	97
Τρίτος κ.λπ.	10	9	98	117
Σύνολο	44	20	266	330
γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1941-62				
	Πατροπατέρα	Μητροπατέρα	Άλλο	Σύνολο
Πρωτόκοκ	71	17	83	171
Δευτερόκοκ	18	22	64	104
Τρίτος κ.λπ.	6	14	47	67
Σύνολο	95	53	194	342

